

4 vwo- verhaalanalyse en poëzie

Verhalen, gedichten en theorie voor toetsweek 4

Inhoud:

Deel 1: verhaalanalyse	2
Verhaal 1: Marga Minco, “Het adres”	6
Verhaal 2: Adriaan van Dis, “Een bord met spaghetti”	10
Verhaal(fragment) 3: Jaap Robben, Birk	15
Verhaal(fragment) 4: Marente de Moor, De Nederlandse maagd	19
Verhaal 5: Arnon Grunberg, “De vertalers”	23
Verhaal(fragment) 6: Stefan Hertmans, Oorlog en terpentijn	26
Verhaal(fragment) 7: Stefan Brijs, Post voor mevrouw Bromley	30
Deel 2: Stijlmiddelen en theorie poëzie	35
Gedicht 1: Menno Wigman, Leerplicht	41
Gedichten 2 en 3.	42
Gedicht 4: Jean Pierre Rawie, Oude Gedichten	44
Gedichten 5 en 6 van de VSB Poëzieprijs	45
Gedicht 7: Martinus Nijhoff, Verzamelde gedichten	47

Deel 1: verhaalanalyse

Samenvatting begrippen verhaalanalyse

Eenduidigheid en meerduidigheid

Een belangrijk verschil tussen literaire en zakelijke teksten is dat er in zakelijke teksten wordt gestreefd naar eenduidigheid, je wil na het lezen van zo'n tekst niet met vragen zitten, wat je leest moet duidelijk zijn. Bij literaire teksten is er meer ruimte voor meerduidigheid. Soms zijn er meerdere betekenissen mogelijk.

Open plekken

Een literaire tekst wordt gekenmerkt door open plekken. Een open plek is een tekstgedeelte dat wat onduidelijk is en vragen oproept. Dit zorgt ervoor dat je als lezer geactiveerd wordt om die vragen op te lossen en de open plekken in te vullen.

Eerst zorgen open plekken voor een informatieachterstand, soms weet je minder dan de personages. Vervolgens ontstaan er vermoedens, je gaat af op je suggesties en verwachtingen. Ook de titel roept meestal een open plek op. Als lezer wil je het verband tussen de titel en het verhaal weten.

Open plekken zorgen er voor dat je zelf gaat nadenken. Ze zorgen voor mentale activiteit. Als aan het einde alle open plekken voor jou als lezer zijn ingevuld, is het een gesloten einde.

Als er nog wel vragen blijven, heeft het boek een open einde.

Proza, gedicht, toneel

Proza: de presentatie van de tekst op de bladzijde speelt geen rol.

Een prozatekst van 100 pagina's of meer noem je een roman.

Een prozatekst van 80-100 pagina's noem je een novelle.

Een prozatekst die korter dan een novelle is noem je een (kort) verhaal.

Gedicht: de presentatie van de tekst op de bladzijde speelt wel een rol.

Een gedicht herken je aan het wit van de pagina om de regels.

Groepjes bij elkaar gepresenteerde regels heten strofen.

Toneel: De tekst is het uitgangspunt van een toneelvoorstelling. Het bestaat uit de tekst die verschillende personages uit moeten spreken.

Non-fictie: als jij erop vertrouwt dat de informatie van de tekst overeenkomt met de werkelijkheid en dus betrouwbaar en geloofwaardig is.

Fictie: de schrijver mag de werkelijkheid naar zijn hand zetten door deze te verdraaien en personages, emoties en gebeurtenissen verzinnen die een bepaald effect bij jou als lezer kunnen oproepen.

Betekenis of thematiek: wat de tekst voor jou betekent.

Personages

Verhalende teksten: teksten waarin een geschiedenis wordt verteld.

De personages zijn in een verhalende tekst verbonden met een reeks van gebeurtenissen.

Rollen van de personages:

- Hoofdpersoon: streeft een bepaald doel na.
- Helper: steunt de hoofdpersoon bij het bereiken van zijn doel.
- Tegenstander: werkt hem of haar tegen.

Genre: het soort verhalende tekst.

Personages herkennen:

- Directe manier: de verteller geeft een duidelijke opsomming van karaktereigenschappen, uiterlijk en innerlijk.
- Indirecte manier: je leert de personages vooral kennen door wat ze doen of juist nalaten en door wat ze wel of niet denken, zeggen of verzwijgen.

Personages beoordelen:

- Psychologisch: je vindt wat een bepaald personage doet of nalaat dan verklaarbaar, aannemelijk, logisch of juist vreemd en onbegrijpelijk.
- Maatschappelijk/ethisch: als het bijvoorbeeld om geld gaat.

Als lezer ga je uit van bepaalde normen en waarden en die gebruik je bij je beoordeling of waardering van personages.

Setting: de benaming van tijd ruimtelijke situering (de tijd en ruimte waarin een verhalende tekst zich afspeelt).

Ruimte: om de omgeving waar de gebeurtenissen plaatsvinden aan te duiden.

2 Hoe wordt verteld?

Structuur/opbouw: ieder verhaal wordt op een specifieke manier verteld.

Verteltijd: de tijd die je nodig hebt om een tekst te lezen.

Vertelde tijd: de tijd die de gebeurtenissen in de geschiedenis in beslag nemen.

Ritme: afwisseling van versnelling, vertraging en scène.

- Versnelling: hierbij wordt een gebeurtenis die lang duurt, kort verteld (samenvattend vertellen). De vertelde tijd is dan groter dan de verteltijd.

- Vertraging: hierbij is de tijd die je nodig hebt voor het lezen veel langer is dan de tijd van de gebeurtenissen zelf (zeer uitgebreide, paginalange beschrijvingen van iets wat in een paar minuten gebeurt). De verteltijd is groter dan de vertelde tijd.

- Scène: de verteltijd en de vertelde tijd zijn min of meer gelijk aan elkaar. Dit tref je regelmatig aan bij dialogen in een verhaal.

Volgorde presentatie gebeurtenissen:

- Chronologische volgorde

- Niet-chronologische volgorde: jij moet als lezer de volgorde van de gebeurtenissen proberen te reconstrueren.

Vooruitwijzing: wat er nog gaat gebeuren.

Terugwijzing: wat er al is gebeurd.

Flashback: het personage beleeft een gebeurtenis die eerder heeft plaatsgevonden opnieuw. Vaak verklaren ze door hun informatie over het verleden het gedrag van het personage in het heden.

Motieven:

- Verhaalmotief: het terugkeren van bepaalde situaties, waarnemingen, opvattingen, gebeurtenissen of gevoelens. Het is een door jou als lezer herkend terugkerend betekenisvol element in het verhaal.

- Leidmotief: de herhaling van een bepaald woord of een volgens jou als lezer betekenisvol concreet voorwerp.

Verhaallijn: een samenhangende reeks van gebeurtenissen hierin zijn de gebeurtenissen verbonden met een of meerdere personages.

3 Wie vertelt?

Schrijver: een echte persoon die bestaat (of bestaan heeft) en die onderdeel uitmaakt van de echte werkelijkheid buiten het verhaal.

Vertelinstantie: een aspect van de verhaalttekst. Een verteller maakt deel uit van de verhaalwerkelijkheid.

- Auctoriale vertelinstantie: de verteller is duidelijk merkbaar in de tekst aanwezig. Hijzelf is geen personage in het verhaal. Hij weet wat alle personages denken of voelen en kan vertellen wat er op verschillende plekken tegelijkertijd gebeurt.

- Ik-vertelinstantie: de verteller is merkbaar aanwezig in het verhaal dat wordt verteld. Hij vertelt wat hij heeft beleefd of ervaren. Hijzelf is een personage in het verhaal.

• Vertellend ik: de ik vertelt en blikt terug.

• Belevend ik: de ik neemt deel aan de gebeurtenissen.

Personale vertelinstantie: de vertelinstantie is niet merkbaar aanwezig. De verteller lijkt verdwenen, onzichtbaar. De vertelinstantie laat niet merken dat er verteld wordt. Het wordt in de derde persoon verteld.

Aanwijzingen van de schrijver

Als lezer vraag jij je af welk verband je kunt leggen tussen de titel en het verhaal. Je probeert een titelverklaring te geven. Soms heeft het verhaal een ondertitel waardoor jij je als lezer kan laten leiden.

Soms wordt een verhaal voorafgegaan door een motto: een citaat uit een (beroemd) ander literair werk. Motto's zijn een leesaanwijzing. Vaak verwijzen ze naar de thematiek of problematiek van het verhaal.

Verhaal 1: Marga Minco, “Het adres”

‘Kent u me nog?’, vroeg ik.

De vrouw keek mij onderzoekend aan; ze had de deur op een kier geopend. Ik kwam dichterbij en ging op het stoepje staan.

‘Nee’, zei ze, ‘ik ken u niet’.

‘Ik ben de dochter van mevrouw S.’, zei ik.

Ze hield haar hand om de deur alsof ze wilde beletten dat hij verder open zou gaan. Haar gezicht verried geen enkel teken van herkenning. Ze bleef me zwiingend aankijken.

‘Misschien heb ik me vergist’, dacht ik, misschien is ze het niet’. Ik had haar maar één keer vluchtig gezien en dat was jaren geleden. Het was best mogelijk dat ik op een verkeerde bel had gedrukt. De vrouw liet de deur los en deed een stap opzij. Ze had een groen gebreid vest aan. De houten knopen waren door het wassen iets verbleekt. Ze zag dat ik naar het vest keek en verschool zich weer half achter de deur. Maar ik wist nu dat ik goed was.

‘U hebt mijn moeder toch gekend?’, vroeg ik.

‘Ben je teruggekomen?’ zei de vrouw. ‘Ik dacht dat er niemand teruggekomen was’.

‘Alleen ik’, zei ik. Achter haar in de gang ging een deur open en dicht. Er kwam een muffe lucht naar buiten.

‘Het spijt me’, zei ze, ik kan niets voor u doen’.

‘Ik ben met de trein hier naar toe gekomen’, zei ik. ‘Ik had u even willen spreken.’

‘Het schikt me nu niet’, zei de vrouw, ‘ik kan u niet ontvangen. Een andere keer’.

Ze knikte en sloot behoedzaam de deur, alsof er in huis niemand gestoord mocht worden.

Ik bleef nog even op de stoep staan. Het gordijn voor het erkerraam bewoog. Iemand gluurde naar mij en zou straks vragen wat ik moest. ‘Och niets’, zou de vrouw zeggen, ‘t was niets’.

Ik keek nog eens op het naambordje. ‘Dorling’ stond er, met zwarte letters op wit emaille. En op de stijl, iets hoger, het nummer. Nummer 46.

Terwijl ik langzaam terugliep naar het station, dacht ik aan mijn moeder, die mij jaren geleden eens het adres gegeven had. Het was in de eerste helft van de oorlog geweest. Ik kwam voor een paar dagen thuis en het viel me dadelijk op dat er in de kamers het een en ander veranderd was. Ik miste allerlei dingen. Mijn moeder verbaasde zich erover dat ik het zo gauw gemerkt had. Daarop vertelde ze mij over mevrouw Dorling. Ik had nog nooit van haar gehoord, maar zij bleek een oude kennis van mijn moeder te zijn, die ze in geen jaren had gezien. Ze was plotseling op komen dagen en had de kennismaking hernieuwd. Sindsdien kwam ze geregeld. ‘Iedere keer als ze hier weggaat neemt ze iets mee naar huis’, zei mijn moeder. ‘Al het tafelzilver heeft ze in één keer meegenomen. En dan die antieke borden die daar hingen. Met die grote vazen heeft ze erg moeten sjouwen, en ik ben bang dat ze van het serviesgoed spit in haar rug heeft gekregen.’

Mijn moeder schudde meewarig het hoofd. ‘Ik zou het haar nooit hebben durven vragen. Ze heeft het me zelf voorgesteld. Ze stond er zelfs op. Ze wil al mijn mooie dingen redden. Als we hier weg moeten, zullen we alles kwijt raken, zegt ze.’

‘Hebt u met haar afgesproken dat ze alles bewaart?’ vroeg ik.

‘Alsof dat nodig is’, riep mijn moeder uit. ‘Het zou gewoon een belediging zijn, zoiets af te spreken. En denk ‘ns aan het risico dat ze loopt, telkens als ze met een volle koffer of tas onze deur uitgaat!’

Mijn moeder scheen te merken dat ik niet geheel overtuigd was. Ze keek me verwijtend aan en daarna spraken wij er niet meer over.

Ik was intussen bij het station gekomen, zonder al te veel op de weg te hebben gelet. Voor het eerst sinds de oorlog liep ik weer door de bekende wijken, maar ik zou niet verder gaan dan noodzakelijk was. Ik wilde mezelf niet kwellen met de aanblik van straten en huizen vol herinneringen aan een dierbare tijd.

In de trein terug, zag ik mevrouw Dorling weer voor me, zoals ik haar de eerste keer had ontmoet. Het was de morgen na de dag dat mijn moeder mij over haar verteld had. Ik was laat opgestaan en de trap afkomend zag ik dat mijn moeder juist iemand uitliet. Een vrouw met een brede rug.

'Daar is mijn dochter', zei mijn moeder. Ze wenkte naar mij.

De vrouw knikte en nam de koffer op, die onder de kapstok stond. Ze droeg een bruine mantel en had een vormeloze hoed op.

'Woont ze ver?' vroeg ik, toen ik had gezien hoe moeizaam ze met de zware koffer het huis uit ging.

'In de Marconistraat', zei mijn moeder. 'Nummer 46. Onthoud het maar.'

Ik had het onthouden. Ik had alleen erg lang gewacht met er naar toe te gaan. De eerste tijd na de bevrijding interesseerde ik me helemaal niet voor al die opgeborgen boel, en natuurlijk kwam er ook iets van angst bij. Angst om geconfronteerd te worden met dingen, die behoord hadden tot een verband dat niet meer bestond; die opgeborgen waren in kisten en dozen en vergeefs wachtten tot ze weer op hun plaats gezet zouden worden; die het al die jaren hadden uitgehouden omdat het 'dingen' waren.

Maar langzamerhand werd alles weer normaal. Er was brood dat steeds lichter van kleur werd, er was een bed waar je onbedreigd in kon slapen, een kamer met een uitzicht waar je iedere dag meer aan gewend raakte. En op een dag bemerkte ik dat ik nieuwsgierig werd naar al de eigendommen die nog op het adres moesten zijn. Ik wilde ze zien, aanraken, herkennen.

Na mijn eerste vergeefse bezoek aan het huis van mevrouw Dorling, besloot ik het een tweede keer te proberen.

Het was nu een meisje van een jaar of veertien dat mij open deed. Ik vroeg haar of haar moeder thuis was.

'Nee', zei ze, 'mijn moeder is even een boodschap doen.'

'Dat hindert niet', zei ik, 'ik wacht wel op haar'.

Ik volgde het meisje door de gang. Naast een spiegel hing een ouderwets chanoeka-ijzer. Wij hadden het nooit gebruikt omdat het veel omslachtiger was dan een kandelaar.

'Wilt u niet gaan zitten?' vroeg het meisje. Ze hield de kamerdeur open en ik ging langs haar naar binnen. Geschrokken bleef ik staan. Ik was in een vertrek dat ik kende en niet kende. Ik bevond mij temidden van dingen die ik terug had willen zien, maar die mij in de vreemde atmosfeer beklemden. Of het kwam door de smakeloze manier waarop alles gerangschikt was, door de lelijke meubels of de benauwde lucht die er hing, weet ik niet, maar ik durfde nauwelijks meer om me heen te kijken. Het meisje verschoof een stoel. Ik ging zitten en staarde op het wollen tafelkleed. Ik raakte het voorzichtig aan. Ik wreef erover. Mijn vingers werden warm van het wrijven. Ik volgde de lijnen van het patroon. Ergens aan de rand moest een brandgaatje zitten, dat nooit hersteld was.

'Mijn moeder zal zo wel komen', zei het meisje. 'Ik had al thee voor haar gezet. Wilt u een kopje?'

'Graag', zei ik. Ik keek op. Het meisje zette kopjes klaar op de theetafel. Ze had een brede rug. Net als haar moeder. Ze schonk thee uit een witte pot. Alleen om het deksel zat een goud randje, herinnerde ik me. Ze deed een doosje open en nam er lepeltjes uit.

'Een mooi doosje is dat', zei ik. Ik hoorde mijn eigen stem. Het was een vreemde stem. Alsof elk geluid in deze kamer een andere klank kreeg.

'Hebt u er verstand van?' vroeg ze. Ze had zich omgedraaid en bracht me mijn thee. Ze lachte. 'Mijn moeder zegt dat het antiek is. We hebben nog veel meer.' Ze wees de kamer rond. 'Kijkt u maar eens.'

Ik hoefde haar hand niet te volgen. Ik wist welke dingen ze bedoelde. Ik keek alleen naar het stilleven boven de theetafel. Als kind had ik altijd zo'n trek gehad in de appel die op het tinnen bord lag.

'We gebruiken het overal voor', zei ze. 'We hebben wel eens gegeten van de borden, die daar aan de muur hangen. Ik wou het zo graag. Maar het was heel gewoon.'

Aan de rand van het tafelkleed had ik het brandgaatje gevonden... Het meisje keek mij vragend aan.

'Ja', zei ik, 'je raakt aan al die mooie dingen in huis gewend; je kijkt er nauwelijks naar. Je merkt het pas wanneer er eens iets weg is, omdat het gerepareerd moet worden, of omdat je het uitgeleend hebt, bijvoorbeeld'.

Weer hoorde ik de onnatuurlijke klank van mijn stem en ik vervolgde: 'Ik herinner me dat mijn moeder mij eens vroeg of ik haar wilde helpen met zilver poetsen. Het is al heel lang geleden en ik zal me die dag waarschijnlijk verveeld hebben, of misschien moest ik thuis blijven omdat ik ziek was geweest, want ze had het me nog nooit gevraagd. Ik vroeg haar welk zilver ze bedoelde en ze antwoordde me verbaasd, dat ze het natuurlijk over de lepels, vorken en messen had. En dat was nu het vreemde, ik wist niet dat de voorwerpen, waar we iedere dag mee aten, van zilver waren'.

Het meisje lachte weer.

'Ik wed dat jij het ook niet weet', zei ik. Ik keek haar strak aan.

'Waar we mee eten?' vroeg ze.

'Nu', zei ik, 'weet je het?'

Ze aarzelde. Ze liep naar het buffet en wilde een la opentrekken.

'Ik zal eens kijken', zei ze. 'Het ligt hier in.'

Ik sprong op. 'Ik vergeet mijn tijd', zei ik. 'Ik moet mijn trein nog halen.'

Ze stond met haar hand aan de la. 'Had u niet op mijn moeder willen wachten?'

'Nee zei ik, 'ik moet weg'. Ik liep naar de deur. Het meisje trok de la open. 'Ik vind het wel', zei ik. Toen ik door de gang liep, hoorde ik het gerinkel van lepels en vorken.

Op de hoek van de straat keek ik omhoog naar het naambordje. Marconistraat stond er. Ik was op nummer 46 geweest. Het adres was goed. Maar nu wilde ik het niet langer onthouden. Ik zou er niet meer heen gaan, want de voorwerpen die in je herinnering verbonden zijn met het vertrouwde leven van vroeger, verliezen eensklaps hun waarde wanneer je ze, uit hun verband gerukt, terugziet in een vreemde omgeving. En wat zou ik ermee moeten doen op een kleine huurkamer, waar langs de ramen nog de flarden hingen van verduisteringspapier en waar in de smalle tafella slechts plaats was voor een enkel stel eetgerei?

Ik nam mij voor het adres te vergeten. Van alle dingen die ik vergeten moest, zou dat me het gemakkelijkst vallen.

Marga Minco, Het adres – vragen

1. Geef in vijf zinnen de **chronologische volgorde** van de gebeurtenissen.
2. Verklaar de **titel** van dit verhaal.
3. A. Wat is de **setting** van “Het adres”?
B. Leg uit waarom de setting van “Het adres” belangrijk is voor het verloop van de gebeurtenissen.
4. In het **begin van het verhaal** denkt de ik-figuur: “Maar ik wist nu dat ik goed was.”
Wat bedoelt de ik-figuur daarmee?
5. De **ik-figuur** praat met mevrouw Dorling:
‘Ben je teruggekomen?’ zei de vrouw. ‘Ik dacht dat er niemand teruggekomen was’.
‘Alleen ik’, zei ik.
Leg uit waar dit gesprekje volgens jou over gaat.
6. Hoe leer je de ik-figuur kennen: vooral door wat de ik-figuur doet of vooral door hoe de ik-figuur op de gebeurtenissen reageert?
7. Hoe groot is volgens jou de **vertelde tijd**?
8. “Het adres” is een verhaal met drie **flashbacks**. Geef met drie zinnen de inhoud van de drie flashbacks weer.
9. Wat is het **doel van de hoofdpersoon**?
10. A. Is mevrouw Dorling een **helper** of een **tegenstander**?
B. Wat is er precies in het verleden tussen mevrouw Dorling en de moeder van de ik-figuur gebeurd?
C. Wat vind jij van het gedrag van mevrouw Dorling?
11. Het **verhaal eindigt** met de zinnen:
“Ik nam mij voor het adres te vergeten. Van alle dingen die ik vergeten moest, zou dat me het gemakkelijkst vallen.”
Leg uit wat de ik-figuur daarmee bedoelt.

Verhaal 2: Adriaan van Dis, “Een bord met spaghetti”

Muller was hinderlijk keurig. Hij zag er altijd uit of hij zojuist van de stomerij kwam, broek vlekkeloos in de plooi, regenjas opgesteven, blauwe blazer ongekreukt en zijn lippen in een glimlach geperst.

Niemand mocht zich aan hem storen. Hij wilde een onberispelijke indruk maken.

Muller was beleefd, hij knikte altijd begrijpend als een ander wat betoogde, ja als het ja moest zijn, soms nee. Een vertegenwoordiger mag nooit opvallen, vond hij. Vaak wisten de mensen met wie hij onderweg te maken had niet eens of hij nog komen moest of al was langs geweest. Zo was het ook bij het wegrestaurant waar hij twee keer in de week at, op maandag- en donderdagavond, tussen zeven en acht, als zijn vrouw naar cursus was. Hij nam altijd de dagschotel. Vandaag was het spaghetti bolognaise. Fl 14,50. Hij had een drukke dag achter de rug. Veel klanten, veel meningen, veel bestellingen. Lekker spaghetti, dacht hij, als het maar veel is.

Er stond een flinke rij voor het buffet waar de warme schotels werden opgeschept. Het viel hem op dat de dienststers al een kersttakje op hun witpapieren mutsen droegen. Muller kreeg het benauwd van het geschuifel langs de warme blazende koelvitruines vol slaatjes en toetjes. Hij deed zijn regenjas uit en sloeg hem over de arm, waarmee hij zijn op de buffetrand liggende dienblad voortduwde. In zijn andere hand hield hij een diplomatenkoffertje en een grote witte envelop. Een onhandig grote kalender, van een relatie gekregen. Paste helaas niet in zijn koffertje. Hij begreep niet waarom hij dat ding nu mee naar binnen zou. Zijn vaste gewoonte waardevolle spullen uit de auto te halen, ze gapten alles tegenwoordig, was in dit geval onnodig, want dit zo ver van de grote stad gelegen wegrestaurant stond bekend als een oase van fatsoen en veiligheid. Waar het openbaar vervoer niet komt, selecteert het publiek zich vanzelf, vond Muller. Hij kwam hier graag.

Hij groette het meisje achter de in het water dampende eetwaar vriendelijk, maar pas toen hij zei dat hij honger had voor twee herkende ze hem, die meneer toch, en ze schepte hem een vol bord. Jammer dat ze de spaghetti brak. Hij had er nu juist zo'n plezier in die lange slierten om zijn vork te draaien en het meelkluwen behendig op zijn lepel te schuiven. Muller noemde dat 'gevaarlijk

eten'. Het was voor hem een sport om geen spatje op zijn witte overhemd te knoeien, zoals hij het ook een sport vond zoveel mogelijk doperwten op zijn vork te schuiven, zonder er op weg naar zijn mond één te laten vallen. Ook was hij goed in soep zonder terugplonzende druppels. Ja, waar het om eten ging nam Muller graag een risico. Een kip sneed hij als een chirurg en hij dacht, zolang het bestek in mijn hand niet trilt, ben ik gezond en kan ik de wereld aan. Nu moest hij bij het afrekenen oppassen dat zijn bord, druipend van al te scheutig overgoten vleessaus, niet tegen zijn jas aan kwam. Hij duwde zijn regenjas tot in de kom van zijn elleboog en hield het blad op zijn vlakke rechterhand in evenwicht. Het bord schoof niet.

Muller wilde ongestoord genieten. Zijn vaste hoekje was vanavond bezet, dus liep hij naar de stille vleugel waar het donkerder was dan normaal omdat de plafonnières er gedeeltelijk met kerstgroen waren afgedekt. Hier was plaats genoeg. Muller zette zijn bord neer, hing zijn jas over een stoel en plaatste koffer en kalender naast de tafelpoot. Hij ging er eens goed voor zitten. Hè, wat dom nu, druk met het rechthouden van zijn dampende bord was hij een servetje, vork en lepel vergeten. Hij liep terug. Zelfs bij de bestekbakken moest hij nog op zijn beurt wachten. Hij peuterde wat extra servetten uit de houder, handig voor in de auto, en liep dromerig naar zijn plaats. Maar bij het tafeltje aangekomen frommelde hij van schrik zijn servetten ineen. Er was een grote zwarte neger achter zijn bord gaan zitten. De man wikkelde juist vork en mes uit zijn servet en begon zonder op te kijken in de spaghetti te snijden. Spaghetti eten met een mes, dacht Muller, kan het onbeschaafder. Hij keek de man dreigend aan. De zwarte beantwoordde Mullers blik met onverschilligheid, hij glimlachte zelfs en stak toen zonder aarzeling een op maat gesneden hap in zijn grote mond. Mijn spaghetti, mijn bord, gonsde het door Mullers hoofd.

Hij durfde niet naar de chef te lopen uit angst dat de man hem misschien van achteren zou aanvallen. Deze sliertsnijdende woesteling reeg hem zeker aan zijn mes. Muller voelde zich heel klein. De zwarte keek hem nu doordringend aan. Op van de zenuwen, maar uiterlijk kalm, dat had hij zich wel aangeleerd, een klant mocht nooit wat aan hem merken, ging hij in de stoel tegenover de man zitten. Muller zei geen woord, overdreven beleefd legde hij links zijn vork en rechts zijn lepel, het servetje vouwde hij uit op zijn schoot. De zwarte keek hem geringschattend aan. Vermoeid sloeg hij zijn ogen naar het plafond, Muller was verbaasd dat het oogwit van negers zo gelig was. Toen keek de zwarte hem weer recht aan. Het leek wel of zijn ogen hem dwongen toe te tasten. Muller wist niks beters te doen dan zijn vork voorzichtig in het bord tegenover hem te steken, zijn bord nota bene.

Wat minder handig dan normaal draaide hij zijn vork in de gebroken sliertjes. Zou die man hem nu slaan, hem met zijn mes op de knokkels hakken? De zwarte at rustig door. Muller schoof wat hij om zijn vork had gewonden op zijn lepel en bracht de hap voorzichtig naar de mond, de zwarte almaar naar de ogen kijkend. Zijn hand trilde licht. De man glimlachte nu even, hij schoof zelfs het bord naar voren. Het leek wel of hij Muller aanmoedigde om nog eens flink toe te tasten. O, als hij brutaliteit op prijs stelde, dan kon Muller er ook wat van. Zonder gedraai nam hij een lepel vol spaghetti en haalde hem nog eens diep door het eilandje vleessaus. De zwarte harkte met zijn vork de resterende saus gelijkmatig over de spaghetti. Beiden aten zwijgend verder. Muller proefde niets. Hij bleef schrikachtig in het rond kijken, was er nu niemand in het restaurant die zag wat hier gebeurde?

Dat die lui deden of ze hier thuis waren, vond hij tot daaraan toe, maar dat ze nu ook ongevraagd zijn bord leegaten, ging hem toch te ver. Altijd had hij tegenover klanten de verhalen van uit hun straatje stinkende Turken en zwartjoekels afgezwakt, altijd voorzichtig voor begrip gepleit, niet te veel natuurlijk, het bleven klanten. Hij begreep niet hoe hij ooit een goed woord over Surinamers had kunnen zeggen. Was dit eigenlijk wel een Surinamer, hij zag er zo duurgekleed uit... Vast en zeker gejat. De zwarte man veegde zijn lippen schoon met een van de extra servetjes die Muller naast zich op tafel had gelegd, ook probeerde hij wat rode spatjes op zijn overhemd weg te wrijven. Hij schraapte zijn keel en stond op.

Muller wilde iets zeggen maar durfde niet omdat hij zittend een ongunstige positie innam. Aap, dacht Muller. Hij volgde elke handeling van zijn ongenode gast. Hij zag hem kopjes pakken, koffie inschenken en weer zijn richting uitkomen, glimlachend, o die brutale glimlach, nam zijn plaats in. Zwijgend schoof hij Muller een kopje toe, en hield hem een zakje melkpoeder voor. Hoewel Muller graag zijn koffie met melk dronk, schudde hij angstig nee. Muller kon aan niets meer denken. Hij voelde zich gegijzeld aan zijn eigen tafel. Ook durfde hij geen suiker in zijn koffie te doen, uit angst dat de zwarte zou zien dat het lepeltje in zijn hand trilde. Hij wist dat zulke types juist agressief werden als je je angst toonde. De zwarte blies in zijn koffie en na de laatste slok liet hij een licht boertje. Hij stond op, knoopte zijn jas dicht, pakte zijn koffertje, zijn regenjas, schoof zijn stoel terug naar de tafel, knikte vriendelijk naar Muller en verdween zonder een woord te zeggen.

Het zweet liep in straaltjes langs Mullers rug. Eindelijk kwam hij tot zichzelf. Hij leefde nog. Geen messteek, geen kaakslag, hij had verstandig gehandeld. Naar huis en vergeten, mompelde hij in zichzelf. Maar waar was zijn koffer, waar zijn jas? Dus toch, die vuilak, die patserige junk. Zoekend keek Muller in het rond of de man nog ergens liep. Waarom was hier geen bewaker met een pistool en een pet op en een fluit in zijn mond om alarm te blazen? Al spiedend door de nu vrijwel lege eetzaal zag Muller plotseling twee rijen achter zich zijn jas over een stoel hangen, tussen de poten door zag hij zijn koffertje en de kalender en op de tafel een vol bord spaghetti.

Vragen bij: Een bord met spaghetti – Adriaan van Dis

Lees het verhaal aandachtig en beantwoord de vragen zo nauwkeurig mogelijk. Geef telkens een toelichting bij je antwoord.

1. Wat is de vertelde tijd van het verhaal?
2. Wat is de verteltijd van het verhaal?
3. Wat is de historische tijd van het verhaal? Welke aanwijzingen heb je daarvoor?
4. Vanuit welk vertelperspectief is het verhaal geschreven?
5. Beschrijf het personage Muller zo nauwkeurig mogelijk. Denk aan innerlijke en uiterlijke kenmerken en handelingen.
6. Noem een belangrijke open plek in het verhaal.
7. Wat is de climax van het verhaal?
8. Is het verhaal chronologisch?
9. Hoe begint het verhaal? Licht je antwoord toe.
10. Wat is de ruimte van het verhaal?
11. Welke (actuele) onderwerpen worden aangesneden in het verhaal?
12. Wat is het thema van het verhaal?

Verhaal(fragment) 3: Jaap Robben, *Birk*

Birk (2014) is de debuutroman van Jaap Robben (1984), schrijver, dichter en theatermaker. Met deze roman won hij in 2015 de ANV Debutantenprijs. Het verhaal gaat over Mikael (de ik-figuur), die met zijn ouders en een buurman ergens voor de kust van Noorwegen op een afgelegen en rotsachtig eiland woont.

Opdracht

Lees eerst de twee fragmenten en beantwoord daarna de vragen a t/m k.

Het verhaal begint als volgt:

In mijn tong jeukten mieren, mijn voeten waren zwaar. Ik stond in mijn zwembroek en met de handdoek om mijn schouders bij de achterdeur. Mama was de keuken binnengekomen, maar had me nog niet aangekeken. 'Daar ben je', zei ze alleen en ze tilde het deksel van de pan. Met een pollepel schepte ze eerst mijn soepkom vol, daarna de hare.

Haar wijsvinger roerde in mijn soep. 'Je kunt het al prima eten.' Ik ging op mijn stoel zitten en staarde naar de lome damp van mijn soep. 'Laat maar niet te veel voor papa over, had hij hier maar op tijd moeten zijn.' Lepelend liep ze terug naar haar naaimachine in de zitkamer. 'Ik moet nog even iets afmaken.'

Mijn handen lagen stil op tafel. Van binnen trilden ze. Boven het raam klonk het gekras van meeuwen die hun snavel aan de dakgoot scherpten. Ik wist dat ik moest eten van mijn soep, maar meer dan het vastpakken van de lepel lukte me niet.

Toen ik een slok water uit mijn glas nam, leek ik te stikken. Ik kokhalsde. Een beetje van wat naar boven kwam, verdween in mijn groentesoep. Wat ernaast terecht kwam, veegde ik vlug weg met mijn hand. Mama zag het niet. Ze zat voorovergebogen op haar stoel en keek geconcentreerd naar de naald van haar ratelende naaimachine en onderbrak dat geratel alleen om te zien of ze nog wel recht ging.

Even later kwam mama naar de keuken voor het flesje Maggi uit het kruidenrek. Ze duwde haar heupen tegen het aanrecht en boog zich naar het raam. 'Hij blijft weer eens lang weg.' Mijn hart wilde weg uit mijn borst, ik stak de lege lepel in mijn mond. 'Word later nooit zoals je vader', zei ze glimlachend. 'Met zo'n vent kun je toch geen afspraken maken.' Voor ik kon antwoorden, begon het gehengst van de naaimachine weer.

Hoe harder ik beet op de mieren in mijn tong, hoe erger ze krioelden. De schemer maakte een spiegel van het raam. Ik kon mezelf aankijken, maar durfde niet. Mama trapte met haar voet de klep van de pedaalemmer open en liet een paar sliertjes stof vallen.

'Eet je niks?'

Ik haalde schokkerig mijn schouders op.

‘Kun je niet meer praten?’

‘Ik heb genoeg’, zei ik.

‘Dat was niet veel dan.’

‘Sorry.’

‘Straks niet als een klein kind gaan zeuren dat je wat anders moet hebben.’ Ze nam mijn kommetje, kieperde de soep terug in de pan en zette hem samen met dat van haar op het aanrecht. De pan en de soepkom voor mijn vader bleven staan. Ze zag dat ik ernaar keek. ‘Die vader van jou warmt zijn soep zelf maar op.’ Wanneer ze hem ‘die vader van jou’ noemde, vond ze dat hij iets had goed te maken. Met een vochtig doekje veegde ze strepen over de tafel tot het hele blad donkerbruin was.

‘Hij zwom weg’, struikelde uit mijn mond.

‘Hmm?’

‘Papa zwom weg.’

‘“Zwom weg”?’

‘Ja.’

‘Hoezo?’

‘Weet ik niet.’

Ze keek me niet-begrijpend aan. ‘Waarheen dan?’

Ik trok mijn schouders op.

‘Zei hij niet wat hij ging doen?’

Weer trok ik mijn schouders op.

‘Je weet toch wel of hij iets zei?’

‘Niks, denk ik.’

Met haar handen langs haar ogen boog ze naar het raam. ‘Hadden jullie ruzie?’

‘Nee.’

Ze schudde haar hoofd alsof er zo een paar vreemde gedachtes uit verdwenen.

‘De eikel, die doet maar waar hij zin in heeft.’ Ze draaide de kraan ver open, deed een stop in het afvoerputje en spoot er wat zeep bij. De mokken en borden tikten dof tegen elkaar in de spoelbak. Bestek schraapte over de bodem. In het keukenkastje onder het aanrecht zoemde de boiler.

Mama keek voortdurend op van geluiden die gewoon bij het huis hoorden en draaide zich dan naar de voordeur. Toen ze klaar was, legde ze een theedoek over de schone vaat op het afdruiptrek.

‘Hij was onder water.’

‘Wat zeg je?’

‘Ineens.’

‘Wat was er ineens?’

Ik haalde mijn schouders op.

‘Haal toch niet steeds je schouders op als ik iets vraag.’

‘Hij wilde achter mij uit het water klimmen.’

‘Zijn jullie gaan zwemmen?’

‘Nee.’

‘Jij wist dat dat niet mocht.’

Ik schudde mijn hoofd.

‘Wat is het nou?’

‘Toen ik omkeek, zwom papa ineens onder water.’

‘Onder water? Zomaar?’

Op ongeveer een derde van de roman staat het tweede fragment:

Daar smet ze het wasrek aan de kant. De stalamp sloeg omver, waardoor het kapje afbrak, het brandende peertje kwam tevoorschijn als een gloeiende pit. In één beweging veegde ze onze borden en de halfvolle theepot van het aanrecht.

‘Niet doen, mama. Niet doen’, smeekte ik haar. ‘Papa komt weer terug.’

Ze kwam op me af, haar ogen vol tranen. ‘Wanneer dan, Mikael? Waar dan? Het is niet zo.’

‘Hij was nog in bad en in jullie bed en in de schuur.’

‘Je liegt!’

‘Niet, niet.’

‘Je moet me iets geven waarop ik kan hopen, Mikael!’ schreeuwde ze. ‘Alsjeblieft. Zeg me iets, iets wat hoop geeft.’ Ze greep met haar handen in haar haar. Hysterisch rukte ze eraan, waardoor hele plukken loskwamen. Ze hield ze voor zich, alsof ze voor mij bestemd waren. ‘Papa is dood!’ krijste ze. ‘Dat heb je zelf gezien.’ Ik kneep mijn ogen dicht, perste mijn lippen op elkaar, maar het was niet tegen te houden. ‘Dood dood dood’, hilde mama.

Een vuist stuwde zich door mijn keel omhoog. Alsof ik van binnenuit verdronk. Ik kon alleen gillen.

Dat het mijn bal was.

Dat ik hem voor ik het wist achterna was gesprongen.

Dat ik zwom nog voor ik bedacht dat ik dat eigenlijk niet mocht.

Dat de bal steeds voor me uit bleef drijven. Dat ik me omdraaide en naar papa op het strandje zwaaide en riep dat ik hier best kon zwemmen, heel goed zelfs, dat ik van een glijbaan naar beneden leek te roetsjen.

Zijn woedend rode hoofd. Ineens was het vlak achter me. Ik riep dat hij niet boos moest zijn, dat ik mijn bal ging terughalen en het zwemmen juist prima ging. Kijk maar. Ik probeerde dichterbij hem toe te komen, maar voelde toen pas hoe de zee me tegenhield, aan mijn benen en armen trok, zelfs mijn vingers probeerde vast te grijpen. Ik voelde dat hoe hard ik ook zwom, ik alleen maar verder van de rotsen dreef.

Papa’s handen knepen in mijn bovenarmen, draaiden me op mijn rug. Zijn zware adem naast mijn oor. Onder me het stampen en ploegen van zijn benen. Het leek of we niet vooruitkwamen. Ondertussen kon ik alleen maar denken aan mijn bal, die alsmaar verder van ons af dreef. Ik riep dat ik het per ongeluk had gedaan. Papa hoestte en hijgde naast mijn hoofd, trok me met sommige slagen onder water en duwde me weer boven. Ik kokhalsde.

Uiteindelijk bereikten we de kant. Hij duwde me tegen de rotsen omhoog met zijn vuist onder mijn billen. Ik klom zelf verder naar boven en wist zeker dat hij me nu zou gaan slaan. Tegen allebei de kanten van mijn hoofd. Ik maakte me klein, deed mijn ogen dicht, kneep mijn handen tot vuisten en hield mijn armen stijf langs mijn lichaam.

Maar het kwam niet.

Aarzelend keek ik door mijn wimpers. Ik zag hem nergens. Alleen mijn bal, die een stipje op de golven was. En dichterbij een bleke vlek net onder het water. Een vlek die mijn vader moest zijn.

‘Pap? Papa?’

Hij was helemaal niet kwaad, hij zwom mijn bal achterna! ‘Papa’, juichte ik, ook al wist ik dat hij me onder water niet kon horen. ‘Papa, daar!’ Hij was niet boos op me, in ieder geval niet heel erg, want hij ging mijn bal halen.

Elk moment verwachtte ik dat zijn hoofd boven zou komen, een hand. Zijn mond die naar lucht hapte. Ik zou hem aanmoedigen en wijzen waar mijn bal precies dreef.

Onder water werd de bleke vlek steeds vager. Ik probeerde me voor te stellen hoelang iemand zijn adem in kon houden. In mijn hoofd begon ik te tellen. Bij vijftig stopte ik. Hij zwom nog steeds, alleen kon ik hem minder goed zien. Ik moest er net naast kijken om hem te kunnen onderscheiden in het grauwe water. Er begon iets te trillen in mijn knie. ‘Papa!’ riep ik. ‘Papa!’ Toen begon ik opnieuw met tellen.

Uit: Jaap Robben, *Birk*.

Vragen over het eerste fragment

- a Geef in maximaal 25 woorden een samenvatting van de belangrijkste gebeurtenissen.
- b De derde alinea (r. 12 t/m 15) eindigt als volgt: “Ik wist dat ik moest eten van mijn soep, maar meer dan het vastpakken van de lepel lukte me niet”. Dit is een open plek. Leg in maximaal 15 woorden uit wat de open plek precies is.
- c Na dit eerste fragment blijf je als lezer zitten met een open plek. Wat is die open plek?
- d Het verhaal begint met “In mijn tong jeukten mieren”. Leg in je eigen woorden uit wat daarmee wordt bedoeld.

Vragen over het tweede fragment

- e Geef aan of je de open plek van het eerste fragment nu precies kunt invullen of niet.
- f In regel 104 staat: “Dat het mijn bal was. Dat ik hem voor ik het wist achterna was gesprongen”. Begint hier een flashback, ja of nee?
- g Leg uit wat de functie van de flashback is.

Vragen over beide fragmenten

- h Worden de twee fragmenten samen chronologisch of niet-chronologisch verteld? Beargumenteer je antwoord.
- i Wat is de vertelinstantie in dit verhaal?
- j Hoe oud schat je Mikael, de ik-figuur?
- k Leg beargumenteerd uit of je het gedrag van de ik-figuur begrijpt, of niet.

Verhaal(fragment) 4: Marente de Moor, *De Nederlandse maagd*

Marente de Moor (1972) won 31 oktober 2011 met haar roman *De Nederlandse maagd* (2010) de vijftiendste AKO-literatuurprijs.

De hoofdpersoon in *De Nederlandse maagd* is Janna, de dochter van een Limburgse arts die in 1914 bij het begin van de Eerste Wereldoorlog ernstig gewonde soldaten heeft geopereerd en geholpen. Een van die soldaten is de Duitse huzaar Egon van Bötticher.

In 1936 gaat Janna voor schermlessen naar Raeren, het landgoed van Von Bötticher in de buurt van Aken. Von Bötticher is een befaamd schermleerling (maître). Op Raeren worden ook bijzondere schermbijeenkomsten gehouden, zoals de Mensur waarbij de schermers (Paukanten) proberen elkaar een wond op het gezicht te bezorgen. Het is inmiddels 1936: in Duitsland is Hitler aan de macht.

Onderstaand fragment komt uit *De Nederlandse maagd*. Janna zoekt verkleedkleden om aan een spel van andere schermleerlingen mee te doen. Leni is de huishoudster op Raeren.

Nieuwsgierigheid deed me instemmen. Ik was nog niet in dat deel van het huis geweest. Het was niet in me opgekomen om de deur binnen te gaan waarachter de gastheer zich had verschanst met twee honden en een konijn. Maar hij was niet eens op slot. Erachter bleek een zonnige gang schuil te gaan met grote ramen, die zelden gelapt werden. Het parket op de vloer was opengebarsten, maar het rook er aangenaam, als in musea, waar het stof zich ophoopt tussen kurkdroge artefacten die niet schoongemaakt mogen worden. De maître was in de tuin gaan zitten met zijn rug naar het huis. Hij hield een cognacglas in zijn hand. Ik moest denken aan wat hij had gezegd over eenzaamheid, dat je alleen eenzaam bent omdat anderen dat vinden. Ik zag hem, hij mij niet. Alleen ik kon besluiten dat hij eenzaam was, met zijn lege glas. De kist stonk vanbinnen naar rozen. Iemand had brokken zeep tussen de kleding geschoven, die geur ging er nooit meer uit. Het waren musketierspakken, wambuizen en pofbroeken. Onderop lagen een japon van rode tafzijde, die me zeker te groot was, een wanstaltige hoed met voile, en ten slotte een witte onderrok met baleinen, ingeklapt als een lampenkap. Er hoorde een korset bij. Ik hurkte achter de kist en knoopte mijn jurk los. De maître zat nog steeds met zijn rug naar me toe, eenzaam te wezen of niet, achter mij was de deur naar zijn kamer. Ik mocht daar niet naar binnen. Of wel soms? Ik kon me hier niet uitkleden, de tweeling kon elk moment de gang in stormen. Von Bötticher had het niet erg gevonden dat ze in zijn spullen hadden rondgeneusd en evenmin geprotesteerd toen Friedrich mij naar de kist stuurde. Herinneringen duiken op wanneer ze daar zin in hebben. Wel, achter die deur lagen ze te wachten. Toen ik de klink omlaag duwde, voelde het alsof iets me binnenliet. De kamer bleek niet groter dan de mijne, maar was met ontroerende toewijding ingericht. Vele curiosa hadden betrekking op dieren: een opgezette eekhoorn in een rokkostuum die een pijpje rookte, een aquariumklokje waarin twee visjes de tijd aanwezen, een houten pelikaan met een wereldbol in zijn bek. Onder het

raam stond schuin een hoge twijfelaar met een enkel hoofdkussen en een kostbare spreij, die ik niet bij een mannenbed vond passen. Ik draperde mijn jurk over een stoel terwijl ik rondkeek. Aan de muur hing een schilderij van een paardenhoofd, driekwart, als een staatsieportret. In de kasten waren de boeken verticaal opgestapeld. Naast het bureau stond een koperen komfoor met een keteltje, maar uit de kop-en-schotel op het bureau was nog niet gedronken. Ik nam plaats op het koele leer van de zitting om de veters in het korset te rijgen. De stof sloot zacht aan op mijn lichaam, net onder mijn borsten. Alleen het randje kant bedekte mijn tepels, vooroverbuigen zou schandelijk zijn. Een kwestie van goed aansnoeren. Zou ik Leni om hulp vragen? De tuin in lopen als op een schilderij van Delacroix? Maar het meisje in de spiegel leek op een zigeunerin, met een huid die donker afstak bij het smetteloze katoen, en de voeten van een landloper. Bij het omdraaien stootte ik een fotolijstje van de ladekast. Een brave jongeman. Dood waarschijnlijk. Het was zo'n nietszeggend kiekje van iemand die niet genoeg had geleefd om fatsoenlijk geportretteerd te worden. Dit was de vereeuwiging waarmee zijn nabestaanden het moesten doen. Er was geen tijd geweest om albums te vullen met momenten uit zijn leven waarop hij wél emoties had kunnen tonen, er was alleen deze lege blik, bedoeld om tranen boven te vergieten. De achterkant gaf me gelijk. *Thomas, † 1916*. Ik schoof de bovenste lade open. Rommel. Opgevouwen kranten, potloodslijpsel, een scheerspiegel. Een album met groepsfoto's van de Mensur. *Frankfurt, 1922, 1923. Bonn, 1924, 1925*. Paukanten met snorren en petten, allemaal namen ze dezelfde kloeke pose aan. Bloedbroeders. Om de onderste lade open te krijgen, moest ik met een vinger de inhoud naar beneden duwen. Ik had haast. Zoals een dier niet slaapt in een ruimte die het nog niet heeft verkend, beseft een verstandig mens op vreemd terrein dat hij door anderen gezien kan worden. Een doosje met een onderscheiding, niet interessant. Een rafelig stuk karton, met Latijn volgeschreven. Een foto – vier heren spelen schaak in de buitenlucht. Geen datum. Een groene envelop, opschrift: *Poste Restante*. En een envelop die ik herkende. Het achteloze artsenhandschrift. Formeel geadresseerd, hoewel ze elkaar bij de voornaam hadden genoemd. Ik vergat te ademen toen ik het vergeelde document tevoorschijn trok. Von Bötticher had het mij niet laten zien, maar met een klap in het kookboek laten verdwijnen. Het was een gravure, achttiende-eeuws, misschien nog ouder. Iets met meetkunde. Binnen een grote cirkel was het lichaam van een man uitgetekend, een helft tot op het bot ontleed. In een kleinere cirkel daarnaast was zijn skelet en profiel afgebeeld. Op de snijvlakken waren voetafdrukken aangebracht, ik kon de Latijnse termen niet ontcijferen. De geometrische figuren werden omlijst door een krans van schermende mannetjes in de meest onnatuurlijke poses. Teleurgesteld vouwde ik de brief open die erbij hoorde. Voor mijn vaders doen was het leesbaar, hij had zijn best gedaan de boodschap over te brengen.

Zal het dan toch waar zijn dat aarde waarop een oorlog heeft gewoed, slechts strijd kan voortbrengen? Janna is, dat onthul ik je met enige schroom, verwekt op de plaats van het slagveld. Heb ik daarmee grafschennis gepleegd? Dat was niet mijn opzet. Het land lag er toen al

vreedzaam bij. Er was niets meer van te zien, wonden waren geheeld, het gras was mooi toegegroeid. Zacht was het en fris rook het. De geur van het onverstoorbare leven.

Wat was dit? Mijn bloed bonsde onder mijn borstbeen. Zelfs met de oude foto van mijn vader in gedachten – een leuke man, had Leni gezegd – wilde ik me dit niet voorstellen. Niet zo, niet daar, en zeker niet met mijn moeder. Mijn ogen schoten door de tekst.

Gehandschoend heb ik in een verlaten bibliotheek te Amsterdam zitten bladeren, aantekeningen gemaakt. Het is een wonderbaarlijk boek. Dit is schermwetenschap. [...] Het is gewoon de wetenschap van het niet geraakt worden – allicht geen eenvoudige materie, maar te bestuderen. Doe dat, Egon. Behoed jezelf, je land, voor mijn part de hele wereld voor nog meer ellende. Mijn dochter is even oud als de vrede. Even oud als jij toen je besloot je aan te melden bij het leger. Ik hoop, nee, ik geloof stellig dat

Een deur viel in het slot – de voordeur, waarschijnlijk. Ik raasde door de la. Op de bodem lag nog een pak brieven van mijn vader aan Von Bötticher. De enveloppen waren ruw opengescheurd. Ze hadden hem kwaad gemaakt, maar hij had ze wel bewaard.

Ik hoop, nee ik geloof stellig dat Janna je eraan herinnert hoe je was voordat je je hoofd tooide met een doodskop, voordat je het verwonden tot levenskunst verhief. Want je hoeft niet te raken om niet geraakt te worden. Dat wist maître Girard Thibault al in 1630.

Ik hoefde niet verder te lezen. De betweterigheid die uit de zinnen sprak, irriteerde me. Was ik soms bij wijze van argument naar het Raeren gestuurd? Had mijn vader mij gebruikt om weer eens zijn gelijk te krijgen, met die stelligheid van hem, die alleen getrotseerd kon worden door zwijgend in een god te geloven, zoals mijn moeder deed? Nu had ik geen tijd meer, ik zou later terugkomen en begrijpen wie gelijk had. Alleen in de Poste Restante-envelop wierp ik nog een blik. Er zaten vijf kleinere brieven in, aan mijn vader geadresseerd. Dichtgeplakt, maar nooit verzonden. Een uitbundig handschrift. Op de onderste envelop zat een ongestempelde postzegel, een plaatje van een vrouw met een leeuw aan haar voeten. *Koninkrijk der Nederlanden, Interneeringskampen.* Ik schoof de brief in de zoom van mijn hoepelrok en sloot de la. Nu moest ik zorgen dat ik niet weer flauwviel. Ik voelde het aankomen. Het was aangenaam wanneer mijn blikveld volliep alsof er een rood gordijn voor een zonnig raam werd geschoven. Om overeind te blijven moest ik door mijn neus ademen, rustig voor me uit staren naar buiten, tot het oorsuizen stopte en eerst de geluiden, dan de beelden zouden doorbreken. Maar ik kreeg geen lucht. Iemand trok mijn korset dicht. In het waas zag ik zijn handen, die mijn borsten uit de zachte stof omhoogduwden. Daar ging ik. Maar hij kuste me in mijn hals, op mijn schouders, imposant en voortvarend, tot een hete vloed me terugwierp op de kust. Zo had ik het me altijd voorgesteld. Precies zo.

Uit: Marente de Moor, *De Nederlandse maagd*.

Vragen bij “De Nederlandse maagd”

- a** Leg beargumenteerd uit waarom de eerste zin “Nieuwsgierigheid deed me instemmen” een open plek is.
- b** Heeft dit fragment een open of gesloten einde? Waarom?
- c** Hoe leer je de hoofdpersoon kennen: direct of indirect?
- d** Bij de setting gaat het om de tijd en ruimte waarin de gebeurtenissen plaatsvinden. Leg beargumenteerd uit welk element in het fragment belangrijker is: de tijd of de ruimte.
- e** Leg beargumenteerd uit of het fragment chronologisch wordt verteld, of niet.
- f** Hoeveel verhaallijnen heeft het fragment?
- g** Welke vertelinstantie herken je in het fragment uit *De Nederlandse maagd*?
- h** Leg beargumenteerd uit of je Janna een betrouwbare verteller vindt, of niet.
- i** Verklaar de titel van het boek, *De Nederlandse maagd*.

Verhaal 5: Arnon Grunberg, “De vertalers”

Arnon Grunberg (1971) is een zeer productief schrijver van romans, columns en artikelen. Ook schrijft hij korte verhalen. Enkele verhalen – van de tussen 2004 en 2013 verschenen verhalen in kranten, tijdschriften en andere bladen – zijn bijeengebracht in de verhalenbundel *Apocalyps* (2013). Deze lesbrieff gaat over “De vertalers”, een compleet verhaal uit deze bundel.

Opdracht

Lees eerst het verhaal “De vertalers” en beantwoord daarna de vragen a t/m k.

De vertalers

Lara werkt met de honden. Zo is van hogerhand besloten. Ze heeft altijd van honden gehouden. Eigenlijk had Lara iets anders willen doen, studeren, psychologie bijvoorbeeld. Het leek haar leuk om de mensen te begrijpen. Aan geschiedenis heeft ze ook gedacht. Wie de geschiedenis kent, begrijpt de mensen. Eerst de mensen begrijpen, dan de mensen helpen. Zo zag ze haar toekomst. Maar er kwam iets tussen. Ze kan zich niet meer precies herinneren wat. De dood van haar moeder had er in elk geval mee te maken. Ze woonde met haar moeder in een industriestad. Haar moeder was naaister. Toen stierf ze. En Lara ging ander werk zoeken. Tot haar moeders dood had ze in een bejaardentehuis gewerkt als bejaardenverzorgster. Nadat haar moeder was gestorven had ze discipline nodig, dacht ze. Geld, ook dat. En ze wilde iets van de wereld zien.

Er zijn geen vaste tijden voor de honden, maar ze moeten altijd paraat staan, je weet nooit wanneer ze eraan te pas komen.

Lara heeft een speciale cursus moeten volgen om met de honden te kunnen werken. Ze was de beste in haar groep.

Haar honden heten Charles en Roger. Ze kent de honden beter dan ze haar moeder ooit heeft gekend, zo voelt het. Ze lijken totaal niet op elkaar: Roger is vurig, gretig, Charles is afwachtend en totaal op haar gefixeerd.

Roger, die is zo speels. Soms is hij stout, maar ze slaat hem nooit. Ze spreekt hem toe, dat is voldoende. Roger en Charles begrijpen alles.

De kooien van de honden zijn niet onprettig, maar ze zouden wat ruimer kunnen. Ze heeft al een brief geschreven, namens Charles en Roger – ze sloot een foto van de honden en hun kooien bij – met de vraag om grotere kooien en ze kreeg te horen dat haar brief in behandeling was genomen. Dat is nu twee maanden geleden.

Ze heeft weleens discussies gehad met haar collega’s over de rol van de honden. De een zei dat het allemaal maar illusie was, een soort theater. Een ander zei dat de honden het eigenlijke werk verrichten. Zelf gelooft Lara dat de honden een kalmerende werking hebben. Het klinkt misschien vreemd, maar ze is ervan overtuigd dat haar honden over bovenmenselijke overtuigingskracht beschikken.

De vertaler staat links tegen de muur, soms zijn er twee vertalers. Een keer zei een vertaler: ‘Charles en Roger hebben geen vertaling nodig.’ Hij moest lachen. Voor ze de honden uit hun kooi haalt, praat Lara tegen ze. Dan knuffelt ze de honden. Ze speelt met de honden. ‘Wat is dat?’ vraagt ze aan Charles. ‘Is dat een stok?’

Lara had een vriend, hij werkte voor het benzinestation vijf minuten lopen van haar moeders huis. Ze was hem altijd trouw gebleven, maar de relatie ging uit. Nu is er even geen man om trouw aan te blijven. Er is een vertaler die ze leuk vindt. Soms zoekt ze hem op, al mag dat eigenlijk niet. Hij begrijpt haar niet helemaal en dat komt door het taalprobleem. Hij kan aardig vertalen, maar hij kan niet zo goed praten; als hijzelf iets moet zeggen, gaat het vaak mis.

De verhoren duren lang. Ze gaan vijf, soms zes uur achter elkaar door. Soms nog langer. Het is voor een groot gedeelte psychologisch. De mensen moeten worden overtuigd, ze moeten inzien wat het beste voor hen is, maar je moet ook blijven luisteren naar hun problemen, hun vragen, hun antwoorden. Lara hoeft dat in principe niet te doen; ze luistert omdat ze de mensen wil begrijpen.

En ze helpt de mensen. Als bejaardenverzorgster hielp je de mensen niet echt, had ze ontdekt. Dat was fabriekswerk, daar in het bejaardentehuis. De kwaliteit van de zorg leed onder de enorme tijdsdruk.

Hoe langer het verhoor duurt, hoe onaangener het is. Er zijn dagen dat er weinig uit komt. Ze spreken elkaar tegen, of ze zeggen allemaal hetzelfde. Dan wordt er aan de vertaler gevraagd: ‘Is dat écht alles wat hij heeft gezegd?’

Alsof die het kan helpen.

De dokter houdt zich op de achtergrond, hij is er alleen voor noodgevallen.

Lara’s moeder was ook niet spraakzaam, net als de mensen die verhoord worden, van haar vader kan ze zich vrijwel niets herinneren.

Er zijn collega’s die zeggen: ‘Je moet niet te veel nadenken.’ In hun vrije tijd zitten ze in de fitnessruimte. Zelf is ze in haar vrije tijd heel actief op Facebook. Ze heeft daar meer dan vierhonderd vrienden. Haar vertaler is ook op Facebook. Ze hebben een paar keer gezoend, maar verder wil ze niet gaan, een vrouw moet niet te veel bedpartners hebben. Bij haar staat de teller nu op twee en daar moet hij even op blijven staan.

Misschien is dit geen ideale baan op de lange termijn. Er zit veel herhaling in. Eerst willen mensen niet praten, dan wordt hun tong langzaam soepel gemaakt. Later wil ze met blindengeleidenhonden gaan werken.

Het is een heel proces waar haar patiënten doorheen moeten voor ze spraakzaam worden. Ze noemt hen ‘patiënten’, dat vindt ze prettig. Ze is de enige, maar dat doet er niet toe. Ze praat er niet veel over. Soms noemt ze ze in gedachten ook ‘de stakkers’. Het is vaak het spel met de honden dat de stakkers die niet willen praten over de streep trekt.

Hoe vaak heeft ze niet een vertaler met een vermoeid gezicht horen zeggen: ‘Dat is gerochel, hij heeft echt niets gezegd.’

Je moet de stakkers naar het licht brengen, naar de taal.

Ze doet het niet voor haar land, ze doet het voor de mensen.

Haar honden verstaan alles, ze begrijpen de mensen op een andere, een veel directere manier.

Ze weet dat sommige mensen het spel dat haar honden spelen niet kunnen waarderen, ze krijgt weleens berichten via Facebook. Eigenlijk is ze het beu altijd weer uit te leggen hoe het zit. Vaak heeft ze moeten zeggen: ‘Luister, wie van begin af aan spraakzaam is, hoeft nergens bang voor te zijn.’

Als ze romantisch met haar vertaler wil afspreken, loopt de avond weleens uit op discussies. Haar vertaler vraagt zich ook af of het spel met de stakkers echt nodig is, maar ja, het is toch nodig omdat de stakkers onnodig zwijgzaam zijn? Soms vraagt ze zich af aan welke kant hij eigenlijk staat. Hij is wel echt romantisch, hij heeft haar een ring gegeven.

Als ze met de blindengeleidenhonden gaat werken is ze dicht bij de honden en kan ze mensen helpen zonder last van hen te hebben.

- A** Is “De vertalers” fictie of non-fictie?
- B** Hoe leer je Lara kennen: direct of indirect?
- C** Wat is het vertelperspectief van dit verhaal?
- D** Vertel iets over de setting van het verhaal.
- E** Bij literaire teksten spelen open plekken een belangrijke rol. Wat is volgens jou de belangrijkste open plek van het verhaal?
- F** Lara wil mensen begrijpen en helpen. Vind jij dat ze de mensen echt helpt met haar werk? Gebruik minimaal 10 woorden.
- G** Wie bedoelt Lara met de ‘patiënten’ (r. 74) en ‘stakkers’ (r. 76)?
- H** Wat is de verteltijd? Wat is de vertelde tijd? Is de vertelde tijd langer of korter dan de verteltijd?
- I** Leg beargumenteerd uit of jij “De vertalers” een actueel verhaal vindt, of niet.
- K** Noem een verhaal- en leidmotief uit dit verhaal.
- L** Is dit verhaal chronologisch? Leg uit.

Verhaal(fragment) 6: Stefan Hertmans, *Oorlog en terpentijn*

In 2014 is het honderd jaar geleden dat de Eerste Wereldoorlog uitbrak. Vooral in België wordt het uitbreken van die oorlog herdacht, want daar hebben zich verschrikkelijke oorlogsgebeurtenissen afgespeeld. De Vlaamse oorlogskerkhoven, zoals bij Ieper, zijn blijvende herinneringen aan die gebeurtenissen.

In 2013 verscheen *Oorlog en terpentijn* van Stefan Hertmans (1951). Dit boek bestaat uit drie delen. In deel 1 en 3 is de ik-vertelinstantie een kleinzoon die de geschiedenis van zijn familie reconstrueert. Een van de centrale figuren in die reconstructie is zijn grootvader van moederskant, een niet onverdienstelijk amateur-kunstschilder die als jongeman Belgisch soldaat was in de Eerste Wereldoorlog. De grootvader heeft de kleinzoon zijn memoires (geschreven persoonlijke herinneringen) aan die oorlog nagelaten. Het centrale, tweede deel, betreft de uitgave van deze memoires. De ik-vertelinstantie in dit gedeelte is dus de grootvader als Belgisch soldaat.

Opdracht

Hieronder staan twee fragmenten uit *Oorlog en terpentijn*. In het eerste fragment is de kleinzoon aan het woord die de memoires van zijn grootvader heeft gekregen. In het tweede fragment is de grootvader als soldaat de vertelinstantie. De gebeurtenissen in het tweede fragment spelen in 1914. Lees eerst de twee fragmenten en beantwoord daarna de vragen.

Fragment 1

Ik had me voorgenomen dat ik zijn memoires pas zou gaan lezen wanneer ik er ten volle de tijd voor had, ervan uitgaande dat de lectuur ervan me zo zou overweldigen dat ik meteen zijn levensverhaal zou willen schrijven, dat ik met andere woorden vrij zou moeten zijn, niets meer omhanden moest hebben dan dit, om hem ten dienste te staan. Maar de jaren gleden voorbij, en de dagen naderden waarin er, omwille van de onvermijdelijke honderdjarige herdenking van het rampjaar 1914, een stortvloed aan boeken zou gaan verschijnen die aan de schier onoverzichtelijke berg reeds bestaand historisch materiaal nog een dam van boeken zou toevoegen, boeken even talloos als de zandzakken in de IJzervlakte, ijverig gedocumenteerde, historische, verzonnen romans en verhalen, terwijl ik, die over het privilege van zijn memoires beschikte, deze schriften angstvallig gesloten hield, zelfs de eerste bladzijde niet durfde op te slaan, wetend dat dit mijn afrekening zou worden met een stuk van mijn eigen kinderjaren, een verhaal dat, als ik er geen spoed achter zette, zou verschijnen op het ogenblik dat de lezer zich geeuwend zou afkeren van weer een boek over die vervloekte *Groote Oorlog*. Ik hield de schriften gesloten, ondanks het feit dat ik wist dat ze, aangezien het om een uitzonderlijk goed gedocumenteerd verslag gaat, thuishoren in het archief van de Eerste Wereldoorlog – dat ik met andere woorden met mijn schandelijke indolentie ook nog een sprekende getuigenis uit de eerste hand achterhield, die openbaar domein had moeten zijn. Daardoor kwam er ook nog een soort faalangst over me, die me nog verder blokkeerde. En toen ik me een aantal van zijn verhalen voor de geest riep zoals ik ze hem vroeger had horen

vertellen en ik van vele dingen pas op dat moment de ware toedracht en achtergrond begon te begrijpen, overviel me een gevoel van machteloosheid en schuld. Weer verspeelde ik kostbare jaren, bleef ijverig met talloze andere zaken bezig en liep met een grote boog om de schriften heen, deze geduldig zwijgende getuigen waarin zijn zorgvuldige, sierlijke, vooroorlogse handschrift lag opgeslagen als in een nederig schrijn.

Uit: Stefan Hertmans, *Oorlog en terpentijn*.

Fragment 2

Zondagochtend, geen kerk luidde haar klokken in het omliggende land, de kraaien vlogen in zwermen over de gebroken populieren en de ingestorte huizen aan de overkant. We kregen elk twee legerbeschuiten en een mok hete koffie. Ik nam de warme mok gretig aan, wou drinken, maar brandde mijn lippen; ik trok mijn hoofd ijlings terug, wou op de koffie blazen, toen er snel achter elkaar twee kogels tussen mijn mond en de mok door schoten in de richting van de schuurdeur, waar een sergeant de koffie stond uit te schenken. De kogels troffen hem in de hals en de keel, hij was op slag dood, sloeg tegen de schuurpoort, zonk als een pop in elkaar. Iedereen schreeuwde en dook in de loopgraven, grabbelde zijn geweer. Luitenant De Meester brulde bevelen. Mij beval hij met vierentwintig man tweehonderd meter naar rechts te rennen, daar op de uitkijk te gaan liggen en te schieten op alles wat bewoog. We gleden als palingen door het gras, kwamen bij een aardappelveld – een meevaller omwille van de opgehoogde richels die ons bescherming boden. Toen we ons voorzichtig oprichtten, zagen we alleen verlaten velden, en honderden meters verder een alleenstaand laag boerenhuis. Maar toen ik door de Duitse verrekijker keek die De Meester me had toevertrouwd, zag ik de graspollen trillen en schuiven, een weiland in opmars, geluidloos en verraderlijk. Dit vijandelijk regiment moest ons al sinds gister gevolgd hebben, vast van plan ons onverhoeds en volledig uit te moorden.

Plots zagen we het kleine dakvenster van het boerenhuis flikkeren in de opkomende zon. Daar installeren ze een mitrailleur, fluisterde ik mijn mannen toe. Ik beval hun alle vierentwintig op aftellen gelijktijdig naar het raam te vuren. Een salvo brak los als uit één geweer. Door mijn verrekijker zag ik hoe zes, zeven mannen ijlings het huisje uit vluchtten. Meteen werd er lukraak door het lover van het aardappelveld geschoten, maar we lagen veilig achter de wal. Ik zag hoe het weiland verder onze richting uit schoof, golfde, bewoog en kronkelde. Mijn hart sloeg twee tellen over. We hadden veel munitie verspeeld, hadden elk slechts een tiental kogels over.

Bovendien zaten we afgesloten van het hoofdregiment. Waaiervormig en laag bij de grond liet ik salvo's afvuren, één kogel tegelijk door alle vierentwintig. Er kwam verwarring in het levende weiland; er werd een tijd lang niet teruggeschoten. Plots zagen we projectielen overvliegen, die een paar honderd meter achter ons insloegen. De Duisters gokten erop dat er versterking voor onze troepen zou volgen en probeerden die af te snijden. Voor het eerst voelde ik doodsangst. Naast mij, dat rook ik scherp, had de jonge soldaat het in zijn broek gedaan. Hij sidderde over zijn hele lijf en had zijn geweer naast zich gelegd. Korporaal, zei hij, mag ik...

Hou je mond, zei ik, we hebben nu andere zorgen dan je broek.

Weer bleef het een tijdje stil. Het was bijna negen uur. Ik vermoedde dat de vijand zich niet in het aardappelveld zou wagen. We herademden. Ik knikte de paniekerige jongen bemoedigend toe. Plots sprong een Duitse officier op nog geen tien meter van ons op en richtte zijn pistool op mij, omdat ik net even boven het groen uit wou kijken. Hij vuurde twee keer. Terwijl ik dook, spatte de aarde in mijn gezicht. Ik sprong meteen weer op en vuurde sneller dan hij; hij liet zich verrassen, sloeg achterover en bewoog niet meer.

We hadden nu nog elk vijf kogels en we zaten muurvast. Honderd meter achter ons vielen mortiergranaten en obussen, het hele landschap werd omgeploegd. Voor ons zat een onbekend aantal Duitsers klaar om ons, amper vierentwintig man, af te slachten. Ik keek naar de gezichten van de jongens. Ze lagen gespannen door het groen te turen, klaar om elk ogenblik een pinhelm vlak voor hun neus te zien opdagen. We hadden te weinig munitie om nog blindweg ter afschrikking door het groen te schieten.

Het schoot me te binnen dat de luitenant beloofd had een teken te geven met de blanke sabel wanneer het veilig zou zijn om terug te kruipen. Maar van de Molenheuvel, waar zij verdekt lagen bij de schuur, kwam geen geluid en geen teken. Dan maar op eigen risico terug, dacht ik, en ik gaf bevel aan de verste soldaat links om op te springen en terug te rennen. Na drie sprongen viel hij dood neer. Toen het weer lange tijd stil was, gaf ik opnieuw het bevel aan de voorste soldaat om op te springen en zo snel mogelijk terug te rennen. Hij stuikte na tien meter neer, doorzeefd door onzichtbaar vuur dat rakelings boven het aardappelveld scheerde. Ik voelde haat branden als een soort opkomend maagzuur, een bittere gal die in mijn lijf opwelde en me deed duizelen van onzinnige, doodsdriftige energie. Ik had nog twee kogels. Ik schikte mijn rugzak zo dat hij aan mijn rechterzij hing als beschutting, sprong op, rende voor mijn leven naar de rand van het belendende veld. Ik voelde hoe de kogels om me heen floten. De kraag van mijn jas scheurde af, een hete streep schoot rakelings langs mijn nek. Meteen daarna werden de riemen van mijn rugzak doorgeschoot, ik struikelde, viel over mijn eigen geweer en belandde stomweg aan de rand van een bietenveld met mijn gezicht in de aarde. Mijn geweer lag drie stappen achter me. Mijn hart ging als een gek tekeer. Ik kroop achterwaarts op mijn rug terug, trok mijn geweer aan de riem voorzichtig dichterbij. De mannen keken toe, verlamd van schrik. Ik gebaarde dat ze me hun kogels moesten toewerpen. Tien kogels ploften om mij heen in de rulle grond, ik kroop er telkens omzichtig naartoe. Toen ik ze alle bij elkaar had geraapt, wreef ik ze zorgvuldig schoon, laadde mijn geweer, schoot rakelings langs de grond telkens als er iets bewoog. Na drie keer bleef het minutenlang stil. Ik hoestte luid en dook achter de wal. Er werd prompt in mijn richting geschoten, ik vuurde meteen terug. Een donkere schim sprong schreeuwend op en viel achterover. Toen werd het stil. Ik gaf mijn mannen teken om een voor een in mijn richting te sluipen. Na honderd meter kropen we op handen en voeten, en na nog honderd meter sprongen we op en renden voor ons leven, maar er bewoog niets meer.

Uit: Stefan Hertmans, *Oorlog en terpentijn*

- a** Hoe wordt de Eerste Wereldoorlog in het eerste fragment genoemd?
- b** In het eerste fragment denkt de kleinzoon aan de enorme hoeveelheid boeken die in 2014 over de Eerste Wereldoorlog verschijnen. Waarom is het dan toch nodig dat *Oorlog en terpentijn* (het zoveelste boek over die oorlog immers) verschijnt? Baseer je op het eerste fragment.
- c** Beschrijf de setting van het tweede fragment.
- d** Wat is de militaire rang van de ik-figuur in het tweede fragment?
- e** De ik-figuur in het tweede fragment overleeft meer keren de situatie. Noem drie situaties waarin de ik-figuur ternauwernood of toevallig in leven blijft.
- f** Het tweede fragment wordt chronologisch verteld. Waarom is dat functioneel?

Verhaal(fragment) 7: Stefan Brijs, *Post voor mevrouw Bromley*

Stefan Brijs werd bekend met *De engelenmaker* (2005), een roman over Victor Hoppe en zijn bijzondere (gekloonde) drieling. In het najaar van 2011 verscheen zijn nieuwe roman: *Post voor mevrouw Bromley*.

Post voor mevrouw Bromley speelt in de Eerste Wereldoorlog. Het boek gaat over twee vrienden: Martin Bromley en John Patterson, de ik-verteller van het verhaal. De roman bestaat uit twee delen. Het eerste deel speelt in Londen tijdens het uitbreken van de oorlog. Martin Bromley wil zich direct als vrijwilliger aanmelden voor het Engelse leger om op het vasteland van Europa tegen de Duitsers te vechten. John wil dat nog niet, hij studeert liever Engelse taal en literatuur aan de universiteit. Zijn wereld verandert als zijn vader, die postbode is, overlijdt. In het tweede deel is John soldaat op het vasteland van Europa. Hij heeft al geruime tijd niets van Martin vernomen. Ook Martins moeder, mevrouw Bromley, weet niet hoe het met haar zoon gaat. John probeert meer over Martin te weten te komen en stuurt ondertussen brieven naar mevrouw Bromley.

Deze lesbrief gaat over een fragment uit *Post voor mevrouw Bromley* en over een recensie door Daniëlle Serdijn die kort na verschijning van de roman in *de Volkskrant* werd gepubliceerd. Het fragment komt uit het tweede deel van het boek. John is met zijn meerdere, luitenant Ashwell, bij het front in de buurt van Arras (Noord-Frankrijk, vlakbij Vlaanderen). Luitenant Ashwell is eerder betrokken geweest bij zware gevechten in de buurt van de Somme waarbij veel van zijn mannen zijn omgekomen. Ashwell is bioloog, gespecialiseerd in planten. Op een winterse dag neemt hij John mee om in een bos in de buurt van Arras bijzondere planten te zoeken. Hij zoekt de *Vinca minor*, de Kleine maagdenpalm.

Na een poosje weerklonk er opnieuw gerommel. Deze keer meende ik het trommelvuur van een mitrailleur te kunnen onderscheiden. We kwamen dichterbij het front en toen luitenant Ashwell voorstelde het pad te verlaten, vroeg ik bezorgd of dat wel een goed idee was.

‘De planten zullen niet uit zichzelf naar ons toe komen,’ zei hij, en hij baande zich al een weg door het struikgewas.

Zuchtend volgde ik hem. Dorre takken kraakten onder mijn voeten, modder bleef aan mijn laarzen kleven en meermaals haakte de stekelige stengel van een braam zich vast aan mijn beenwindsels.

Net toen ik wilde voorstellen toch maar rechtsomkeert te maken, slaakte de luitenant een vreugdekreet.

‘*Vinca minor*, Patterson!’ En prompt liet hij zich op zijn knieën in de sneeuw vallen.

We bevonden ons op dat moment op een licht golvend terrein, dat grotendeels met sneeuw was bedekt. Op vele plaatsen staken leerachtige blaadjes boven het witte tapijt uit en – wat de grote opwinding van de luitenant veroorzaakte – sporadisch een blauw bloempje, niet groter dan een manchetknoop.

Ik ging voorovergebogen bij hem staan om een van de bloempjes nader te bekijken. Misschien kon ik zo iets van zijn opwinding begrijpen.

‘Patterson, in deze oorlog moet je blij zijn met het geringste teken van schoonheid,’ probeerde de luitenant me te overtuigen. ‘Anders kun je er net zo goed de brui aan geven.’

Ik vermoedde dat hij uit eigen ervaring sprak, maar ikzelf had op dat moment, ondanks alles, nog te weinig meegemaakt om zijn woorden naar waarde te schatten. Ik vond zijn uitspraak niet meer dan een zwakke poging om zijn verzameldrift, die ons naar deze godverlaten plek had gevoerd, goed te praten.

‘Kun je even vasthouden?’

De luitenant reikte me de kartonnen map aan en begon met zijn handen de sneeuw weg te halen tot er een warrig kluwen van bodembedekkende stengels met ontelbare frisgroene blaadjes tevoorschijn was gekomen. Alsof hij het oor van een porseleinen kopje vastnam, pakte hij voorzichtig een van de vele stengels tussen zijn duim en wijsvinger, net onder een bloem. Hij volgde de stengel naar omlaag in een poging die uit het kluwen los te maken zonder hem te breken. De stengel verdween onder een half vermolmd tak, die uitliep in korte, op vingers lijkende twijgen. Toen de luitenant de tak uit de sneeuw tilde drong het tot me door dat het werkelijk vingers waren. Dunne, knokige vingers aan het uiteinde van een in ontbinding verkerende onderarm.

Mijn maag keerde zich om en ik zag hoe de luitenant zijn greep op de arm liet verslappen. Uit zijn mond ontsnapte tegelijk een ijzig geluid dat van achter uit zijn keel leek te komen. In een trage beweging kwam hij overeind, waarbij hij naar zijn eigen hand staarde alsof hij erdoorheen kon kijken, en begon zonder iets te zeggen van me weg te lopen.

‘Luitenant, waar gaat u heen?’

Met grote passen stapte hij door, als jagend achter iets wat ik niet kon zien, en liep daarbij recht in de richting van het rommelende geluid op de achtergrond. Ik liet de map uit mijn handen vallen en ging, tegen mijn misselijkheid vechtend, achter hem aan. Eén ogenblik dacht ik dat hij naar het front zou rennen, maar toen kwam hij zo abrupt tot stilstand dat het leek of hij op een onzichtbare muur was gestuit.

Bij hem aangekomen zag ik dat hij in het midden van een brede zandweg was gestopt. Voor ons strekte zich een zo goed als leeg landschap uit, met hier en daar een verkoelde boom, de kale takken zwart afstekend tegen de blauwgrijze lucht. Voor het overige stonden er alleen nog half versplinterde boomstammen overeind, verspreid over het terrein. De aarde eromheen was kaal en donker en vertoonde vele met roestig water gevulde kraters. Mijn blik bleef echter hangen aan de lichamen die naast en in die kraters lagen. Tientallen dode lichamen, de meeste nog gehuld in een verschoten grijsblauw uniform, met het vlees van gezicht en handen half weggevreten, de oogbollen starend naar de lucht.

Zonder dat ik het had voelen opkomen, leegde mijn maag zich in twee, drie gulpen. Schuin boven me hoorde ik boven mijn eigen onsmakelijke geluiden uit het amechtige geadem van de luitenant, alsof hij op het punt stond te stikken in zijn eigen tong.

Toen ik me weer oprichtte zag ik dat zijn gezicht grijs was als as. Zijn starre blik zat gekluisterd aan het gruwelbeeld voor hem. Zijn borstkas ging zwoegend op en neer.

‘Luitenant, laten we weggaan,’ zei ik met enige moeite.

Hij reageerde niet en toen ik hem vastpakte bij zijn schouders voelde ik door zijn uniform heen de stramtheid van zijn spieren. Uit zijn keel bleven slepende geluiden komen.

‘Sir! Sir!’ riep ik terwijl ik hem door elkaar schudde.

Door die schokkende bewegingen speelde mijn misselijkheid weer op. Ik boog voorover en spuwde opnieuw.

Toen er niets meer scheen te komen veegde ik met de rug van mijn hand mijn mond schoon. In de verte weerklonk nu getoeter. Drie keer snel na elkaar. Een korte pauze. En weer drie keer.

Dat geluid leek tot de luitenant te zijn doorgedrongen. Hij bewoog zijn hoofd schuin naar achter en van dat moment maakte ik gebruik om pal voor hem te gaan staan, zodat hij het tafereel voor zich niet meer kon zien. Ik sloeg mijn handen aan weerskanten om zijn bovenarmen en sprak traag op hem in: ‘We moeten terug, sir. Korporaal Wilson heeft geclaxonneerd.’

Zijn ademhaling werd langzaam rustiger. Het waas voor zijn ogen trok weg.

Ik pakte hem bij zijn pols. ‘Kom, sir, we gaan terug,’ zei ik op bedaarde toon.

Aarzelend kwam hij toen in beweging en liet zich als een verdwaald kind door mij meeleiden. Af en toe mompelde hij iets en pas na enige tijd had ik door wat hij voortdurend herhaalde. Toen ook begreep ik dat hij die woorden voor zichzelf prevelde als een soort troostende bezwering.

‘Het waren Fransen,’ zei hij. ‘Fransen.’

Uit: Stefan Brijs, *Post voor mevrouw Bromley*.

Een lezer in de loopgraven

Roman Opnieuw de Eerste Wereldoorlog, in de nieuwe roman van Stefan Brijs. In kalme, haast bedeesde zinnen sorteert hij groot effect.

Omgeploegd door infanterie en granaatexplosies, bezaaid met prikkeldraad en landmijnen, was de klaproos volgens overlevering de enige bloem die kon bloeien in het niemandsland tussen de loopgraven van 1914-1918. De klaproos groeide uit tot het symbool van *La Grande Guerre*, een oorlog die onze zuiderburen nog altijd met afschuw koesteren, omdat het hun oorlog is, een die rakelings aan ons voorbij ging.

Op de omslag van de langverwachte nieuwe roman van Stefan Brijs (1969), prijkt een halve klaproos. Daar waar de andere helft zich zou moeten

bevinden, staat de titel: *Post voor mevrouw Bromley*. Brijs brak in 2005 door bij het grote publiek met *De engelenmaker*, maar had in de jaren daarvoor al een paar fijne romans geschreven waaruit zijn belangstelling voor kwetsbare mensen sprak. Ook deze keer komen we ze tegen.

De roman omvat de jaren rond de voorlaatste eeuwwisseling tot aan de laatste maanden van de Eerste Wereldoorlog. In het eerste deel, dat *Het thuisfront* heet, lezen we over twee jongens, de 17-jarige Martin Bromley en de twee jaar oudere John Patterson.

Het zijn vrienden, ondanks hun tegengestelde karakters. John is een lezer, een uitgesproken literatuurliefhebber. Milton, Keats, Dickens, Kipling, en later H.G. Wells, Conan Doyle. De wanden van het huis dat John en zijn vader bewonen in de Londense wijk Hoxton, staan vol boeken. Toch is er weinig uitwisseling tussen vader en zoon: ‘Zoveel woorden als er in ons aanwezig waren, zo weinig werd er doorgaans gesproken.’

Uit ander hout gesneden is de familie Bromley, bestaande uit pa, ma, Martin en een hele reeks zusjes. Ze zijn luidruchtig, deels analfabeet, onbesuisd en dierlijk in hun verlangens, iets wat Martin fataal wordt zodra hij in het leger zit. Bindende factor is moeder Bromley. Zij was het die John borstvoeding gaf, nadat zijn eigen moeder overleed in het kraambed. Lezer en vechtjas zijn zoogbroeders.

De postbode besluit rouwkaarten niet te bezorgen: zo blijft de dood op afstand

In kalme, haast bedeesde zinnen voert Brijs ons verder mee, de oorlog in. Het zijn zinnen waarin niemand zal verdwalen, geen ‘Armada van parels’ zal er in ‘kapseizen’, wat deze versie van de oorlog een ander aanzien geeft dan die van collega Erwin Mortier in *Godenslaap*.

John verliest z’n vader, die postbode was. Hij ontdekt dat pa Patterson de dood op afstand hield door overlijdensberichten simpelweg niet te bezorgen. Ma Bromley verkeert in de veronderstelling dat Martin nog leeft.

Wanneer John in het tweede deel, *Het westfront*, zelf in de loopgraven staat, besluit hij uit naam van Martin brieven te schrijven. Zolang hij schrijft, en mevrouw Bromley leest, leeft Martin. Thematisch verbeeldt Brijs zo het vruchtbare verbond tussen schrijver en lezer. Hij laat zien dat lezen tot leven wekken is, of, binnen het perspectief van de roman, in leven houden. Dit samenspel is van een ontroerende schoonheid, en, via allerlei verwijzingen, een ode aan de literatuur bovendien.

Lezen we over de straatjes in Hoxton, waar kinderrijke families in kleine hokken wonen, dan verwijst Brijs een zin verderop naar Dickens. Schrijft hij over de moeizame verhouding tussen John en Mary, Martins zus op wie John verliefd is, dan weerklinken romantische liefdesperikelen van Keats. En wanneer John zich afvraagt of hij een lafaard is omdat hij niet zoals Martin en al die andere jongens naar de oorlog gaat, dan brengt Brijs zijn lezer, door een zijlijn in het verhaal waarin een opstandige student Duits zelfmoord pleegt, moeiteloos naar Goethe.

Aan het westfront dringt zich door een enkele inhoudelijke gelijkenis – maar ook door Brijs’ bedeesde schrijfstijl – een allerlaatste, nauwelijks te negeren vergelijking op; die met Erich Maria Remarque, de enige auteur die Brijs zijn belezen personage niet zelf kan laten noemen omdat *Im Westen nichts Neues*, pas in 1929 zou verschijnen.

Op de schouders van reuzen is de Vlaming er opnieuw in geslaagd een toegankelijk en aantrekkelijk boek te schrijven. Deze keer over loyaliteit,

vriendschap en heldendaden.
Mooi. Maar het echte avontuur
openbaart zich in de
hartveroverende gelaagdheid van
deze roman.

Daniëlle Serdijn

Uit: *de Volkskrant*, 15 oktober 2011

Opdracht 1

Lees het fragment uit *Post voor mevrouw Bromley* aandachtig en beantwoord daarna de vragen.

- a Beschrijf in maximaal 15 woorden wat jij vindt van de inhoud van het fragment, is het bijvoorbeeld boeiend, schokkend, saai of naargeestig? Waarom?
- b De luitenant wil John het bijzondere en het mooie van een plantje laten zien. Hij zegt dat je in de oorlog blij moet zijn met een beetje schoonheid. John denkt dan: "Ik vermoedde dat hij uit eigen ervaring sprak" (r. 24). Welke ervaring van Ashwell bedoelt John (zie ook de inleiding)?
- c Ashwell en John komen in een bos om plantjes te zoeken. Ze vinden een plantje, maar wat vinden ze nog meer? Of: wat is er in het bos gebeurd?
- e Wat bedoelt Ashwell met de opmerking: "Het waren Fransen"?
- f Heeft dit fragment een open of een gesloten einde?
- g Het fragment eindigt met Ashwells opmerkingen over de Fransen. Hoe zou volgens jou John hierop moeten reageren?

Opdracht 2

Lees de recensie aandachtig en beantwoord daarna de vragen.

- a In Vlaanderen is er veel belangstelling voor de Eerste Wereldoorlog. Waarom?
- b Wat wordt in de recensie bedoeld met 'kwetsbare mensen' (r. 24)?
- c Leg uit waarom je Ashwell als een 'kwetsbaar mens' kunt beschouwen.
- d Wat wordt bedoeld met de zin: "In kalme, haast bedeesde zinnen voert Brijs ons verder mee, de oorlog in" (r. 64-66)?
- e De recensie in *de Volkskrant* is positief over *Post voor mevrouw Bromley*. Citeer drie passages waaruit dat blijkt.
- f Is de recensie fictie of non-fictie?

Deel 2: Stijlmiddelen en theorie poëzie

Stijlmiddelen

1 Literaire teksten en zakelijke teksten

Literaire teksten zijn geen zakelijke of informatieve teksten. Verhalen en gedichten zijn niet zozeer gericht op informatieoverdracht en eenduidigheid, maar meer dan bij andere teksten is de bewuste verwoording belangrijk: de manier waarop iets onder woorden wordt gebracht. Dit blijkt uit woordkeus, stijlfiguren, beeldspraak, symboliek of stijlbreuken en ironie.

Literaire teksten krijgen, meer dan in andere teksten, de bewuste verwoording nadruk om het literaire karakter van de tekst te benadrukken.

2 Stijlfiguren

Stijlfiguren zijn vaste formuleringen die gebruikt worden om een effect op jou als lezer te bewerkstelligen.

- Tegenstelling (antithese): woorden, zinnen of grotere tekstgedeelten zijn tegengesteld aan elkaar voor een versterking van het effect op jou als lezer.
- Herhaling (repetitio): een woord of woordgroep wordt (vrijwel) ongewijzigd herhaald.
- Paradox: een schijnbare tegenstelling in een formulering waarbij tegengestelde begrippen met elkaar worden verbonden.
- Opsomming (enumeratio): een opsomming van namen, feiten of gegevens.
- Parallellisme: een bijzondere vorm van herhaling is de terugkeer van dezelfde woordvolgorde. Een aantal zinnen of regels in een tekst heeft een vergelijkbare grammaticale constructie.
- Pleonasme: een vanzelfsprekende eigenschap van een begrip wordt nog eens extra verwoord. (bijv. witte sneeuw)
- Tautologie: eenzelfde begrip wordt meerdere malen met synoniemen uitgedrukt. (zoals blij en verheugd)
- Hyperbool: sterke overdrijving
- Retorische vraag: geen echte vraag omdat het antwoord bekend wordt verondersteld.

3 Beeldspraak

3.1 Beeld en object

Als lezer krijg je bij beeldspraak te maken met figuurlijk taalgebruik. Om te kunnen bepalen wat letterlijk en wat figuurlijk bedoeld is maak je gebruik van aanwijzingen die je ontleent aan

de context: de rest van de tekst. Bij beeldspraak wordt datgene wat letterlijk bedoeld wordt (object) aangeduid met een figuurlijk bedoeld woord of woordgroep (beeld).

3.2 Vormen van beeldspraak

- Vergelijking-met-als: het (letterlijk bedoelde) object en het beeld (de figuurlijke aanduiding) worden beide genoemd en door bepaalde woorden (als, zoals, gelijk, zo ... als, van) met elkaar verbonden.
- Vergelijking-zonder-als: het object en beeld worden genoemd, maar een woord dat object en beeld met elkaar verbindt, ontbreekt. (bijv. *De vuurtoren (object), een trouwe wachter (beeld), staat bij de haven*)
- Metafoor: je leest alleen het beeld, het object ontbreekt. Bij een metafoor bestaat tussen letterlijk bedoeld object en figuurlijk beeld iets gemeenschappelijks.
- Metonymia: je leest alleen een beeld, het object ontbreekt. De relatie tussen object en beeld heeft niets gemeenschappelijks, maar kan op verschillende manieren worden gelegd:

Geef me nog maar een glas (verpakking voor inhoud)

Even de koppen tellen (deel voor geheel)

Den Haag kiest voor cultuur (geheel voor deel)

- Personificatie: "Levenloze voorwerpen of abstracties worden als leven voorgesteld of krijgen menselijke eigenschappen."
- Synesthesie: waarnemingen uit verschillende zintuiglijke gebieden worden met elkaar gecombineerd. (bijv. *Warme kleuren, bruine geur.*)

4 Symbolen

Bij symbolen krijgen woorden die voor jou als lezer letterlijk bedoeld zijn, een andere, diepere of figuurlijke betekenis. Het gebruik van symbolen is geen vorm van beeldspraak. Bij beeldspraak staat iets figuurlijk in de tekst wat letterlijk wordt bedoeld. Dat is bij het symbool niet: een woord of woordgroep is letterlijk bedoeld en krijgt voor jou als lezer tegelijkertijd een diepere betekenis.

Behalve specifieke symbolen die bij bepaalde teksten horen, bestaan er symbolen die traditioneel bekend en cultuurhistorisch bepaald zijn, bijv. 'duif' (vredessymbool) en 'roos' (liefde).

5 Stijlbreuken en ironie

Stijlbreuken: het doorbreken van een bepaalde stijl. Het doorbreken van een bepaalde stijl kan op jou als lezer een verrassend of humoristisch effect hebben. Dat laatste is ook het geval met ironie. Ironie is een vorm van milde, niet kwetsend of beledigend bedoelde (zelf)spot.

Theorie poëzie

1.1 Wit van de pagina

Een gedicht herken je door de presentatie: de manier waarop de tekst op de bladzijde staat. Bij een gedicht is er veel wit van de pagina rondom de tekst en vaak ook tussen de verschillende delen van een gedicht.

1.2 Versregel

Een gedicht bestaat uit een aantal bij elkaar horende versregels. Een groepje bij elkaar horende versregels is een strofe. De verschillende strofen van een gedicht worden van elkaar gescheiden door witregels.

1.3 Horizontaal en verticaal

Gedichten met redelijk lange versregels noem je horizontale gedichten. Gedichten met veel korte versregels van weinig woorden noem je verticale gedichten.

1.4 Enjambement

Bij enjambement wordt een versregel (soms midden in een woord) afgebroken op een plaats waar geen vanzelfsprekend einde van de versregel is. Het gevolg is dat de woorden voor en na het afbreken door enjambement nadruk krijgen, of dat er een extra betekenis wordt geactiveerd.

2 Samenhang door herhaling

2.1 Inhoudelijke herhaling

Behalve door inhoudelijke (woord)herhaling kun je als lezer samenhang in een gedicht herkennen door de herhaling van klanken (rijm) en beklemtoning (metrum en ruimte).

2.2 Rijm

Rijm is een overeenkomst van klanken in niet ver van elkaar verwijderde beklemtoonde lettergrepen. Rijmende woorden gaan door klankovereenkomst bij elkaar horen. Het gebruik van rijm kan woorden ook extra nadruk geven. Er is rijm op basis op basis van vorm en van plaats.

Rijm op basis van vorm:

- Volrijm: rijmen van beklemtoonde klinker en de daaropvolgende medeklinker à piek - uniek
- Halfrijm: - Assonantie: gelijke beklemtoonde klinkers maar verschillende medeklinkers (bijv. 'ziet' en 'niemand', 'voor' en 'oog')
  - Alliteratie: beginmedeklinkers van beklemtoonde woorden gelijk (bijv. 'los' en 'lust', 'mijn' en 'maken')

Rijmen op basis van plaats:

De bekendste vorm van rijm is eindrijm: de laatste woorden rijmen op elkaar.

Rijmschema's: Gekruist rijm (abab), gepaard rijm (aabbcc) en omarmend rijm (abba).

2.3 Metrum

Met het begrip metrum wordt de regelmatige afwisseling van sterke en zwakke beklemtoonde lettergrepen bedoeld. Het metrum is maat (regelmaat). Er zijn verschillende soorten metrum. Veel gebruikt is jambe: de opeenvolging van een onbeklemtoonde, door beklemtoonde lettergrepen.

Antimetrie ontstaat als er in een versregel bewust van het gehanteerde metrum wordt afgeweken. Het effect van antimetrie op jou als lezer kan zijn dat je 'stokt', waardoor je je extra bewust wordt van het woord waardoor antimetrie ontstaat.

3 Vormen

3.1 Strofevormen

Een strofe heeft een door het aantal versregels bepaalde vaste vorm. Je kunt strofevormen benoemen naar het aantal versregels:

Aantal versregels	benaming
2	Distichon
3	Terzine
4	Kwatrijn
5	Kwintet
6	Sextet
7	Septet
8	Octaaf

3.2 Sonnet

Gedichten als geheel kunnen een bepaalde vaste, aan regels gebonden vorm hebben. De belangrijkste vaste gedichtvorm is het sonnet.

Een sonnet heeft altijd veertien versregels die worden verdeeld over een octaaf en een sextet. Het octaaf kan in de regel verdeeld worden in twee kwatrijnen en het sextet in twee strofen van drie (terzet). Octaaf en sextet verschillen in rijmschema van elkaar.

Een sonnet is meestal gebaseerd op een inhoudelijke tegenstelling. Dat geval gaat gepaard met een verschil in rijmschema. De inhoudelijke wending wordt ook val of chute genoemd.

Behalve het sonnet zijn er nog andere gedichten met een vaste vorm, zoals de limerick, het oosters kwatrijn of de haiku.

3.3 Vrije verzen

Naast vaste gedichtvormen als het sonnet of gedichten met steeds dezelfde strofevorm, zijn er vrije verzen. Het zijn gedichten zonder een bepaald vaste gedichtvorm. Het aantal strofen en de strofevormen zijn variabel.

4 Wie is er aan het woord?

4.1 Dichter en ik-figuur

Bij veel gedichten tref je als lezer een meer of minder nadrukkelijk aanwezige ik-figuur aan. De dichter is een echte persoon en geen element van het gedicht. De ik-figuur is wel een element van het gedicht. Dichter en ik-figuur hoeven niet samen te vallen.

4.2 Lyrische-ik

Als je als lezer in een gedicht een ik-figuur treft, kan die min of meer zakelijke standpunten en gedachten, waarnemingen en handelingen verwoorden. Een andere mogelijkheid is dat de ik-figuur duidelijk voor jou zijn emoties en gevoelens verwoordt. Zo'n ik-figuur noem je de lyrische-ik.

Gedicht 1: Menno Wigman, *Leerplicht*

Leerplicht

Geen haat, nee, haat kon het niet zijn.
Maar ondertussen eisten ze de beste jaren
van ons leven op en zuchtten we ons stug

en onverschillig door hun lessen heen,
niemand die begreep wat hij hier deed.
Maar haat, daar waren ze te weerloos voor,

te dom ook voor de vragen waar wij 's nachts
mee wakker lagen. En hoe flink ze ook
hun dode vrienden stonden na te praten,

ze bleven klein. Wij niet. Wij streken
met de week meer leugens uit ons haar,
ramden in gedachten passers door hun lip

en krasten oorlogskreten in ons schrift.
Maar haat, nee, haat kon het niet zijn.
Zo simpel, zo doorzichtig was ons verzet

dat zelfs die afkeer nog leek voorgezegd.

Uit: Menno Wigman, *Zwart als kaviaar*.

- a** In dit gedicht ontstaat op twee manieren samenhang. De eerste is door een woord; welk woord? Verwijs naar de versregels waarin het voorkomt? De tweede is een inhoudelijke samenhang; welke?
- b** Wie zijn de "ze" in versregel 2?
- c** Wie wordt/worden bedoeld met "niemand" in versregel 5?
- d** Leg versregel 9 uit: wie of wat zijn "hun dode vrienden"?
- e** In versregel 15 is sprake van "verzet". Waaruit bestaat dit verzet?
- f** Hoe denkt de verteller in dit gedicht over beide groepen? Ondersteun je antwoord met relevante passages uit de tekst.
- g** Vind je de inhoud van dit gedicht herkenbaar? Waarom wel/niet?

Gedichten 2 en 3.

Opdracht 1

Lees het gedicht "Het schoolmeisje" van Wim Brands (1959).

Het schoolmeisje

Ze gaat naar school, nee, het huiswerk
heeft ze niet gedaan, maar ze weet
het wel: kippen geven eieren en
vlees, koeien melk en vlees,
het konijn vlees en liefde
en van de botten worden
dinosauriërs gemaakt.

Uit: De 100 beste gedichten voor de VSB Poëzieprijs 2012.

- a** In vs.1 tref je assonantie aan. Welke woorden zijn door assonantie met elkaar verbonden?
- b** Leg uit hoe er in dit gedicht samenhang ontstaat.
- c** Welke twee stijlfiguren herken je in vs. 3 tot en met 7?
- d** Heeft dit gedicht een duidelijk herkenbaar lyrisch-ik, of niet?
- e** Is de formulering 'kippen geven eieren en / vlees ' (vs. 3-4) beeldspraak?
- f** Aan het einde van vs. 3 komt enjambement voor. Leg uit wat de functie van het enjambement aan het einde van vs. 3 is.
- g** Wat is verrassend (of vreemd, verwarrend voor jou) aan de inhoud van vs. 5?
- h** Is 'dinosauriërs' (vs. 7) beeldspraak?
- i** Leg beargumenteerd uit of je "Het schoolmeisje" ironisch vindt, of niet.

Opdracht 2

Lees het gedicht "Oude jeugd" van Joke van Leeuwen (1952).

Oude jeugd

Geluk is een gezin en ideale plastic huishoudhulpjes.
En gulpen tot de navel. En wikkels, opgespaard
opdat de hemel, zee en aard gezegend zij.
En meningen, verkaveld voor de helderheid.

En elke morgen weten wat de waterhoogten zijn.
En zwemgoed, zelf gebreid, met slorpvermogen.
De dunne vrolijkheid van het tomadorek.
Het tot wc-papier verworpen wereldnieuws.

En leeggegeten borden, want horden kindertjes
zijn arm, hebben geen bord, laat staan te eten.
En binnen raakt het licht steeds meer gespreid.
En buiten loopt een nieuwe tijd zich warm.

Uit: De 100 beste gedichten voor de VSB Poëzieprijs 2012.

- a** Geef in maximaal 20 woorden weer waar volgens jou dit gedicht over gaat.
- b** Welke strofevorm herken je in dit gedicht?
- c** Beschrijf hoe volgens jou in dit gedicht samenhang ontstaat.
- d** In dit gedicht spelen herinneringen aan vroeger een belangrijke rol. Leg in eigen woorden uit wat de herinnering in vs. 6 precies is.
- e** Wat wordt volgens jou bedoeld met 'verkaveld voor de helderheid' in vs. 4?
- f** Welke woorden zijn in vs. 5 door alliteratie met elkaar verbonden?
- g** Wat wordt volgens jou bedoeld met 'Het tot wc-papier verworpen wereldnieuws' (vs. 8)?
- h** Welke vorm van beeldspraak is 'Geluk is een gezin' (vs. 1)?
- i** Welke vorm van beeldspraak herken je in vs. 12?
- j** Je zou kunnen zeggen dat een stijlfiguur de structuur of opbouw van het gedicht bepaalt. Welke stijlfiguur wordt bedoeld?
- k** Welke stijlfiguur herken je in de titel: "Oude jeugd"?
- l** Welk gedicht, "Het schoolmeisje" of "Oude jeugd", spreekt je het meest aan? Waarom?

Gedicht 4: Jean Pierre Rawie, *Oude Gedichten*

In 2008 ontving Jean Pierre Rawie (pseudoniem voor Jan Pieter Rawie) de Charlotte Köhler Prijs, een driejaarlijkse oevreprijs voor auteurs van allerlei genres. De jury schreef over zijn werk: "De milde toon, doortrokken misschien van ironische momenten, kan de ernst van de eeuwige thema's niet verhullen (...) en past naadloos binnen de tijdloze, klassieke thematiek, die vanaf het begin de poëzie van Rawie heeft beheerst: liefde, dood, ontzegging en gemis. Het getuigt ook van moed om als dichter zulke door de eeuwen heen zogenaamd platgetreden paden te gaan. Klassiek, tijdloos, zeker, maar hij verwoordt die thema's in een keur van nieuwe en somtijds verrassende variaties."

Park in Volterra

De herfst deed zich reeds vaag gevoelen.
Het was het einde van 't seizoen.
De zetbaas van het paviljoen
sjouwde met tafeltjes en stoelen.

Geremd door zuidelijk fatsoen
stonden *ragazzi* en *fanciulle*,
verachting veinzend, in de zwoele
namiddagzon verliefd te doen.

Wij dronken een glas wijn en zwegen.
Wij bleven met onszelf alleen,
tot er een oude man verscheen
die blaren op een hoop ging vegen.

– Als in een Franse film, zo één
waar ze elkaar tot slot niet kregen.

Uit: Jean Pierre Rawie, *Oude Gedichten*.

Toelichting:

vs. 6: *ragazzi* en *fanciulle*: jongens en meisjes

- a** Probeer de stemming die dit gedicht bij je oproept, in één woord weer te geven.
- b** Waarin verschilt dit gedicht van het traditionele sonnet?
- c** Wijs een voorbeeld van assonantie aan in de tweede versregel.
- d** Zowel de eerste als de tweede strofe heeft omarmend rijm. Toch is er iets bijzonders met het omarmend rijm in deze twee strofes. Wat is er zo bijzonder aan?
- e** Van de *ragazzi* en *fanciulle* (jongens en meisjes) worden drie dingen verteld? Welke drie?
- f** Waar bevindt zich de wending? Motiveer je antwoord.
- g** Uit welke gegevens kun je afleiden in welk land het gedicht speelt?
- h** Welk(e) typisch(e) (Jean Pierre Rawie thema('s) vind je terug in dit gedicht? Beargumenteer je antwoord.

Gedichten 5 en 6 van de VSB Poëzieprijs

Opdracht 1

Lees het gedicht "Oma's metafysica" aandachtig en beantwoord daarna de vragen a t/m j.

Toelichting: in het dagelijks taalgebruik is 'metafysica' de aanduiding voor zaken die verwijzen naar het hogere en/of geloofszaken.

Oma's metafysica

Oma's fysiek: nooit komt daar eens een barstje in.
Zij drinkt white spirit uit een soepterrine, slurpt
cyaankali met een rietje of propt zich tussendoor
met ijzervijlsel vol. Waarna één boer, en opgelost!

Zij zingt ook zelf de lof van heel haar lijf.
Zij hinkt met stoere kuiten door het dorp, bezit
de elegantste kromme neus, het sterkste kunstgebit.
En wie heeft een zo virtuoze wandelkruk als zij?

Eenieder met een beetje mensenkennis
beweert dat ik haar idealiseer. Dat zij bijvoorbeeld
amper weet of het vandaag of gisteren of morgen is.
En dat zij kaarsen brandt voor een of andere louche Heer.

Maar het is heerlijk om haar op te hemelen.

Uit: Luuk Gruwes in *De 100 beste gedichten voor de VSB Poëzieprijs 2013*.

- a** Hoeveel strofen heeft dit gedicht?
- b** Welke woorden worden in vs. 5 door alliteratie met elkaar verbonden?
- c** Welke woorden worden in vs. 13 door alliteratie met elkaar verbonden?
- d** Leg in eigen woorden uit wat er bedoeld wordt met strofe 1.
- e** Is 'Zij zingt ook zelf de lof van haar lichaam' (vs. 5) beeldspraak?
- f** In de tweede strofe komt een opsomming voor. Wat wordt hier opgesomd?
- g** Welke tegenstelling bestaat er tussen strofe 1 en 2 samen met strofe 3?
- h** Is strofe 4 tegenstellend of concluderend met strofe 3 verbonden?
- i** Wat wordt bedoeld met 'een of andere louche Heer' (vs. 12)?
- j** Leg in maximaal 50 woorden uit waar volgens jou dit gedicht over gaat.

Opdracht 2

Lees het gedicht "Verklaring" aandachtig en beantwoord daarna de vragen a t/m i.

Verklaring

Ik was er niet bij die nacht. En als ik erbij was dan wist ik dat niet.
Dat er werd gedronken, je hoort wel eens wat, dat ze
verkeerde dingen deden heb ik nu pas begrepen.

Ik had geen idee wat er speelde, trouwens iedereen die ik
daar zag heeft me erbuiten gelaten vanwege
dat ik er niet was. Niet tijdens die nacht.

Wat die vrouw betreft zou ik het niet precies weten. Ik heb haar
nooit gekend en als ik haar kende dan zou ik niet vaak
aan haar hebben gedacht want de vrouwen
van vrienden vergeet je.

En ook je vrienden vergeet je, die mannen heb ik bijvoorbeeld
niet eerder gezien en omdat ik niet weet wie het zijn,
weet ik niet waar ze waren die nacht.

Maar dingen gebeuren nou eenmaal bij jou en bij mij,
bij volslagen onbekenden, dingen gebeuren
in huizen waar je nooit bent geweest.

Misschien was het een plantenbak. Die plantenbak viel
horizontaal op haar gezicht en tamelijk hard en
misschien wel verschillende keren maar
ze zeggen zoveel, het was een
opmerkelijk donkere nacht.

Ik weet nog dat ik thuis waar ik dus was
vanuit mijn bed naar buiten keek
en dacht zulk diep zwart
zie je maar zelden.

Uit: Ester Naomi Perquin in *De 100 beste gedichten voor de VSB Poëzieprijs 2013*.

- a** Is "Verklaring" een vrij vers of niet?
- b** Welke woorden zijn in vs. 8-9 door assonantie met elkaar verbonden?
- c** Welke woorden zijn in vs. 9-10 door alliteratie met elkaar verbonden?
- d** Geef een titelverklaring van dit gedicht.
- e** Wie of wat is volgens jou de ik-figuur?
- f** Leg beargumenteerd uit wat volgens jou het doel is van de ik-vertelinstantie.
- g** Het is niet direct duidelijk wat de gebeurtenissen zijn waar dit gedicht overgaat. Geef een reconstructie van wat jij denkt dat er gebeurd is. Verwijs daarbij naar relevante passages in het gedicht.
- h** De laatste strofe bevat een open plek. Wat is de open plek?
- i** Welk gedicht sprak je meer aan: "Oma's metafysica" of "Verklaring"? Waarom?

Gedicht 7: Martinus Nijhoff, *Verzamelde gedichten*

De Wolken

Ik droeg nog kleine kleren, en ik lag
Lang-uit met moeder in de warme hei,
De wolken schoven boven ons voorbij
En moeder vroeg wat 'k in de wolken zag.

En ik riep: Scandinavië, en eenden,
Daar gaat een dame, schapen met een herder –
De wond'ren werden woord en dreven verder,
Maar 'k zag dat moeder met een glimlach weende.

Toen kwam de tijd dat 'k niet meer naar boven keek,
Ofschoon de hemel vol van wolken hing,
Ik greep niet naar de vlucht van 't vreemde ding
Dat met zijn schaduw langs mijn leven streek.

– Nu ligt mijn jongen naast mij in de heide
En wijst me wat hij in de wolken ziet,
Nu schrei ik zelf, en zie in het verschiet
De verre wolken waarom moeder schreide –

Uit: Martinus Nijhoff, *Verzamelde gedichten*.

- a** Geef in een paar zinnen aan wat in dit gedicht wordt verteld.
- b** Wat is het verschil tussen de waarnemingen van de kinderen die in dit gedicht naar de wolken kijken en de volwassenen?
- c** Waarom huilen de moeder en de ik-persoon in dit gedicht?
- d** Er komt twee keer een tijdsprong voor in dit gedicht. Waar? Geef bij beide tijdsprongen de versregels.
- e** Hoeveel tijd verstrijkt er in dit gedicht? Beargumenteer je antwoord met gegevens uit de tekst.
- f** Nijhoff streefde naar autonomie, naar samenhang, in zijn gedichten. Leg uit dat in dit gedicht ook samenhang zit.
- g** Dit gedicht heeft een traditionele vorm. Welke?

